

OSMANLI TARİHİNDE BİR ORDU BOYKOTU: MAÇIN BOZGUNU (1791) AKABİNDE YAŞANAN TARTIŞMALAR*

Aysel Yıldız**

Özet

9 Temmuz 1791’de meydana gelen Maçin bozgunu 1787-92 Osmanlı-Rus harbinin son safhası olarak kabul edilir. Bölgeye saldıran bir Rus birliğine küçük bir stratejik hata yüzünden yenilen Osmanlı askerleri firar etmeye başlayınca firar eden grubun paniği metristeki yeniçerilere cebeci ve topçulara da sıçramış ve seri halinde bir kaçış ve yağma meydana gelmiştir. Ancak, Maçin bozgununu diğerlerinden ayıran en önemli özellik bozgunun ziyade arkasından çıkan gelişmelerdir. Bu yenilgiden sonra ordudaki ocak ağaları, vezirler ve sivil rical bir mazhar düzenleyerek mevcut askerle savaşa daha fazla devam edilemeyeceğini belirtip III. Selim’in ve sadrazamın iradesine karşı çıkarak Ruslarla bir an önce barış yapılmasını isterler. Orduda sivil ve askeri rical tarafından oy birliğiyle alınan bu karar önce padişahı çok kızdırmış ancak ardından mütareke yapılmasını kabul etmiştir. Nihai barış için İstanbul’da bir meşveret daha düzenlenmiştir ki, muhtelif arşiv vesikalarına ve kroniklerine yansıyan İstanbul meşveretinin tutanakları sayesinde Maçin Vakası’nın yankılarını ve İstanbul’da yarattığı tartışmaları takip edebiliyoruz. Ancak, daha da önemlisi bu tutanaklar ve kaynaklar sayesinde İstanbul’da mağlubiyet suçlamalarının ve padişahın iradesine karşı çıkmanın daha ziyade askeri zabıtana ve yeniçerilere yöneltildiğini tespit edebiliyoruz. Daha genel anlamda ise, Maçin bozgunu ve boykotu III. Selim ve etrafındaki elitin reformları başlatması için ciddi bir dayanak olmuştur. Nitekim ıslahat layihaları yazarlarından bazıları ve sonradan Nizam-ı Cedid reformları propagandasını yapan yazarlar da sık sık Maçin’e gönderme yapmakta ve Nizam-ı Cedid ordusunun kurulmasını haklı göstermek üzere askeri ricalin bile meşhur mazharla ifade etmiş oldukları aciziyetine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Rus Savaşı, Maçin Bozgunu, Yeniçeriler, Modernleşme, Mazhar

* Bu çalışmada bana yardımcı olan sevgili meslektaş ve dostlarım Ethan Lewis Menchinger, Ayşe Hilal Uğurlu, Deniz Kılıç ve Engin Çağdaş Bulut’a teşekkürü bir borç bilirim.

** Doç.Dr.

A Military Boycott in Ottoman History: the Machin Defeat (1791) and the Ensuing Debates

Abstract

The Machin Defeat (9 July 1791) was the last phase of 1787-92 Russo-Ottoman War. Due to a minor strategic mistake, the Ottoman forces at Machin, unable to stop a Russian military unit attacking Machin, began to run away from the battlefield. The consequent panic of the fugitives became endemic in the whole army, spreading to the rest of the soldiery-first to the janissaries in the entrenchments, then to the armorers and the artillerymen. The historical importance of the Machin defeat does not lie however in the fugitives and their plunders, but rather in the subsequent developments. Following the defeat, the commanders, viziers as well as the civil elite of the imperial camp submitted a petition to Selim III, requesting him to make an urgent armistice with the Russian government. This unexpected decision taken unanimously by the civil and military elite of the imperial camp had initially infuriated the Sultan who later approved the request. Consequently, a grand council has been held in Istanbul to discuss the final conditions for peace with Russia. Thanks to various archival materials, it is possible to follow the echoes of the Machin defeat and petitions in the capital. More importantly, the minutes of the council provide a chance to become acquainted with the debates over this defeat and the accusations directed towards the commanders as well as soldiers of the janissary army. The Machin defeat also prepared a solid ground for the implementation of reform program (*Nizam-ı Cedid*) under the initiative of Selim III and his bureaucrats. Indeed, the advocates of the Selimian reforms later made frequent references to the Machin defeat and these petitions of the elite of imperial camp underlying the unwillingness of the military elite to fight with the enemy- with the specific purpose legitimizing implementation of these reforms.

Keywords: Russo-Ottoman War, Machin Defeat, Janissaries, Modernization, Petition

Osmanlı modernleşmesinin en azından benim için hala muamma olan meselesi, yozlaştığı iddia edilen askeri sistemin, özellikle de yeniçeri ocağının, komutan ve askerleri tarafından nasıl değerlendirildiği hususudur. İkinci bir mesele ise İhtilaller Çağı'nda Prusya ve Fransa gibi devletlerin ciddi bir militerleşme sürecine girmesine karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla bürokratikleşmesidir. On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başı itibarıyla yürürlüğe konulan askeri ıslahat projelerinin daha ziyade sivil bürokratlarca yürütüldüğü bilinen bir gerçektir. Ayrıca oldukça elitist ve askeri sınıfa alabildiğince önyargılı bir süreçtir. İmparatorluğun her anlamda ciddi sıkıntılar yaşadığı ve ekseriyetle askeri reformların gündemde olduğu bu dönemde askeri ricalin neredeyse devre dışı bırakılması da ayrıca açıklanmaya muhtaç bir meseledir. Bu çalışmada, hem bu

sürecin arka planı hem de Osmanlı askeri ricalinin imparatorluğun problemleri ve ıslahatları hakkında ne düşündüğü incelenecektir. Bu sorunsalları incelemek yalnızca askeri ricalin düşüncelerini anlamamıza yardım etmeyecek aynı zamanda daha geniş bir çerçevede Osmanlı yönetici kadrolarının nasıl “demiliterize” olduğuna dair gözlem yapmamıza da bir nebze imkân sağlayacaktır.

Omuzlarına Osmanlı gerilemesinin sorumluluğu yüklenen asker kökenli şahısların süreci nasıl değerlendirdiği hakkında yeterli bilgi maalesef mevcut literatürde yer almamaktadır. Dolayısıyla daha tarafsız bir gözlem yapmak için askeri rical tarafından yazılan veya en azından onların görüşlerini bürokratların süzgecinden geçirmeden anlatan kaynak bulmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda en dikkate değer tarihi malzeme Maçın bozgunu (8 Za 1205/9 Temmuz 1791) sonrası ordu ve payitahtta çıkan tartışmalarla ilgilidir. İleride göreceğimiz üzere, Maçın bozgunu 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında ciddi anlamda bir dönüm noktası oluşturur. Maçın yenilgisinin ardından savaş Rusların lehine devam eder ve onların istediği şartlarda bir barış antlaşması yapılır. Daha da önemlisi yenilginin ordu ricalinin savaşma azmini kırması ve savaşı kazanma ümidini tamamen yok etmesidir. Ordu ricali, Kemal Beydilli'nin çok haklı olarak belirttiği gibi, bir “ordu boykotu” yaparak savaşa devam etmeyi reddeder ve kararlarını da bir mazharla sultana iletir.¹ Mazharın İstanbul'a ulaşması payitahtta da bir tartışma sürecini başlatır. İşte, ordu ve İstanbul'daki bu tartışmalar sayesinde Osmanlı ricalinin özellikle de yeniçeri zabitlerinin kısıtlı da olsa doğrudan seslerini duyabilmekteyiz. Dolayısıyla amacımız Maçın bozgunu ve akabindeki tartışmalar üzerinden bir söylem analizi yapmak ve yukarıdaki sorularımıza bir nebze cevap bulabilmektir.

Maçın Boykotu Öncesi Durum

Osmanlı ordusu Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'nın² (ö. 1800) komutasında 14 C 1202/22 Mart 1788'de Davud Paşa'dan Edirne'ye doğru yola çıktığında hâlihazırda ciddi bir savaş stratejisi yoktur.³ Bab-ı Ali, 2 Za 1201/16 Ağustos 1787 tarihinde Ruslara savaş açmış, ancak sonbahar yaklaşmakta olduğu için gelecek ilkbahara kadar daha ziyade savaş hazırlıklarıyla uğraşmıştır. Aslında hem Avusturya hükümetinin uzun süre sessiz kalması, hem de Fransızların bu konudaki teminatları artık Avusturya'nın Osmanlı-Rus savaşına müdahil olmayacağı ümidini yaratmışken, sefer için tuğların dikildiği gün Rusya'nın müttefiki Avusturya

¹ Kemal Beydilli, “Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12, (2005), s. 221; Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, *DİA*, 43, İstanbul 2013, s. 460.

² Koca Yusuf Paşa'nın hayatıyla daha detaylı bilgi için bk. Kemal Beydilli, “Yusuf Paşa, Koca”, *DİA*, 44, İstanbul 2013, s. 23-25.

³ Aslında Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sonlandırılan ve Osmanlı İmparatorluğu'na ağır bir faturası olan bir önceki (1768-1774) savaşının çözülemeyen sorunları bu savaşın temel sebebidir. 1787-92 savaşının sebepleriyle ilgili daha detaylı bilgi için bk. Serhat Kuzucu, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul: Selenge yay, 2013. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Karlofça Antlaşmasından XVIII. Sonuna Kadar*, IV/1, Ankara: TTK, 2003, s. 499-519; Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, Londra: NY: Pearson Longman, 2007, s. 160-61.

da 2 C 1202/9 Şubat 1788'de savaşa girer.⁴ İki cephede savaşılacağı anlamına gelen bu yeni gelişme Bab-ı Ali'nin tam anlamıyla korktuğunun başına gelmesidir. Savaş planları Ruslara odaklanan ordunun bu gelişme üzerine yeni bir strateji geliştirmesi gerekir. Serdar-ı Ekrem'in hangi cepheye gideceği ve hangisine ağırlık vereceği, padişahın da katıldığı toplantıda konuşulur ancak net bir karar verilemez. Öncelikle ordunun Edirne'ye gitmesi ve orada yeni bir planlama yapılması karara bağlanır.⁵ Savaş hazırlıkları henüz tamamlanmadığından ordunun mühimmat, yiyecek ve mali kaynakları da arkadan gönderilecektir. Mevcut olanların çoğu da İsakçı tarafına gönderilir.⁶ İleriki sayfalarda görüleceği üzere mühimmatsızlık, zahiresizlik ve asker azlığı, Osmanlı ordusunu sefer boyunca olumsuz etkileyecek ve düşmana karşı başarısızlıkta önemli bir rol oynayacaktır.

Ordu, bütün bu kararsızlık ve belirsizlikler içinde yola çıkar. Edirne'deki meşverette, Belgrad ve Niş tarafında Avusturyalıların Sırp reayayı kullanarak isyan çıkartmaya çalışması üzerine öncelikle Avusturya cephesine ağırlık verilmesi, Rus cephesine ise İsmail seraskeri Şahin Ali Paşa'nın serasker olarak atanması kararlaştırılır.⁷ Bunun yanı sıra noksan mühimmatın yetişmesi için bir süre daha Edirne'de kalınmasına karar verilir. Ancak daha fazla vakit kaybetmemek için sekiz on gün sonra ordu Sofya'ya doğru ilerlemeye başlar. Henüz Sofya'ya varıldığı sırada Bosna saldırıya uğramış ise de Osmanlı ordusu tarafından püskürtülmüştür. Sofya'da yapılan yeni bir meşverette, Niş ve Belgrad üzerine gidilmesi meselesi tartışılır ancak zahire sıkıntısı yaşanması kuvvetle muhtemel olmasından dolayı Sofya'da bir süre kalıp eksik malzemelerin beklenmesine karar verilir. Aradan elli gün geçmesine rağmen gerekli mühimmat orduya halen ulaşmamıştır.⁸ Bu arada, ordu içinde nizamsızlık baş göstermeye başlar. Sofya'da yenicilerle bir ziyafet veren sadrazam hem onları oyalamak, hem de talim yaptırmak amacıyla savaş oyunlarına teşvik etmiştir. Yenicilerle verilen bu ziyafet sırasında yeniciler bahşiş için Koca Yusuf Paşa'ya tazyike başlayınca, paşa oradan ayrılmak zorunda kalır.⁹ Her ne kadar olay bastırılmışsa da ordu ricali, askerinin -özellikle yenicilerinin-

⁴ Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *DİA*, 43, İstanbul 2013, s. 343. Avusturya'nın savaşa girmesi hususunda bk. Karl A. Roeder, "Kaunitz, Joseph II and the Turkish War", *SEER*, LIX/4 (1976), s. 538-556. Ayrıca bk. Kemal Beydilli, "Ziştovi Antlaşması", *DİA*, 44, İstanbul 2013, s. 467-72.

⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 524; Ahmet Üstüner, *Yusuf Paşa'nın Sefernamesi (Sefername-i Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2005, s. 46.

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 525, 528.

⁷ Ümmügülüm Filiz Bayram, *Enverî Tarihi, Üçüncü Cilt (Metin ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2014, s. 402, 410; Kuzucu, *Osmanlı-Rus Savaşı*, s. 115; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 527-28. Edirne'de yapılan meşveretin mazbatası için bk. TSMİA, E. 870-1/385-3 (12 B 1202/18 Nisan 1788).

⁸ *Enverî Tarihi*, III, s. 413-414. Ordu 3 Ş 1202/9 Mayıs 1788'de Sofya'ya ulaşmıştır.

⁹ Sadrazamın huzurunda yenicilerin talim detayları için bk. *Yusuf Paşa Sefernamesi*, s. 47-49. Cevdet Paşa yenicilerin adetleri üzere fesat çıkarmak maksadıyla fırsat kolladıklarını ve doğrudan sadrazamın otağına saldırdıklarını iddia eder, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IV, Dersaadet: Matbaa-ı Osmaniye, 1309/1891, s. 60.

intizamsızlık, itaatsizlik ve isyana meykinden her zaman çekinmiş ve bunu sefer sırasında yapılan muhtelif meşveretlerde dile getirmiştir. Çeşitli tedbirler alınmakla birlikte bu gibi intizamsızlık ve sıkıntılar savaş boyunca devam eder.

Belgrad'daki zahire sıkıntısından dolayı Fethülislam'a yönelmeye karar veren ordu ricali, 8 L 1202/12 Temmuz 1788 tarihinde Sofya-Niş-Fethülislam hattı üzerinden Vidin'e ulaşır. Uzun ve meşakkatli yürüyüşten bunalan orduda Vidin'deki beş on günlük ikamet sırasında yine sıkıntılar baş göstermeye başlar. Bu defa, ulufelerinin ödenmesini talep eden yeniçeriler, ağaları Kelleci Osman Ağa'ya saldırarak kendisini yaralar. Hatta bir rivayete göre niyetleri ordu hazinesini yağmalamaktır. Bu olaydan sonra askerlerine "mukayyet" olamadığı gerekçesi ile yeniçeri ağası azledilerek yerine kul kethüdası olan Emin Ağa atanır (12 L 1202/16 Temmuz 1788). Dönem tarihçilerinden Enverî'ye göre, Osman Ağa'nın en büyük kabahati asker arasındaki huzursuzluğu sadrazama haber vermemesi ve engellemeye çalışmamasıdır. Yeniçeri ağasının tebdili olayları yatıştırır. Aksine, bu sefer yeniçeriler yeni Ağa'nın çadırına hücum ederek kendisini ulufelerinin derhal ödenmesi için sadrazamın çadırına gönderirler. Durumdan haberdar olan sadrazam, maddi sıkıntılar olmasına rağmen mevaciclerinin en kısa sürede ödeneceğini taahhüt etmek suretiyle olayları güçlükle yatıştırabilir.¹⁰ Olaydan sonra yapılan soruşturmada özellikle 31. bölüğün etkin olduğu ortaya çıkınca, ocak ağalarının da talebiyle, ordudan uzaklaştırılırlar. Tüm bölük, Yergöğü Kalesi muhafazasına atanmak suretiyle bir nevi sürgün edilir.¹¹

Vidin'den Fethülislam'a geçen Osmanlı ordusu, Kethüda Hasan Paşa'yı Mehadiye'yi zapt etmek üzere atayıp yardımcı kuvvetler gönderdikten sonra, İnlik kalesine yönelir. Mehadiye'nin 28 Za 1202/30 Ağustos 1788 tarihinde zabtedilmesinin ardından İnlik kalesi de Osmanlı ordusunun eline geçer.¹² Mehadiye'nin alınmasından sonra yapılan meşverette, ordunun nerede kışlayacağı konusu gündeme gelir. Meşveretin detaylarına bakıldığında, ocak ağalarının bir kısmının ve topçubaşı Abdülmümin Ağa'nın, ordunun İstanbul'a dönmesinin daha iyi olacağı yönünde fikir beyan ettiği görülür. Yeniçeri ağası Emin Ağa ise Edirne'de kışlamanın hem Rus hem de Avusturya cephesini takip etmek için daha uygun olduğunu belirtir. Emin Ağa'nın kararı daha makul kabul edildiğinden, bu meşveretten Edirne'de kışlama kararı çıkar.¹³ Bu arada Bosna'ya saldıran Avusturya ordusu, Novi ve Dobiçe'yi zapt etmiş, zahire ve askerî yardım isteyen Bosna valisine gerekli yardım gönderilememiştir.¹⁴ Fethülislam'dan Vidin'e ve oradan da Rusçuk'a (13 S 1203/13 Kasım 1788) varan merkez orduda, 19 Kasım'da tekrar bir

¹⁰ *Enverî Taribi*, III, s. 428-429; *Yusuf Paşa Sefernamesi*, s. 54; Uzunçarşılı, *Osmanlı Taribi*, IV/1, s. 529. Ayrıca bk. Cevdet Paşa, *Tarih*, IV, s. 61.

¹¹ *Enverî Taribi*, III, s. 429; *Yusuf Paşa Sefernamesi*, s. 54.

¹² Bu harekâtle ilgili meşveret ve savaşla alakalı daha fazla detay için bk. Enverî, *Tarih*, III, s. 434-442; Kuzucu, *Osmanlı-Rus Savaşı*, s. 117-18.

¹³ *Enverî Taribi*, III, s. 466-67; Cevdet Paşa, *Tarih*, IV, s. 76-77'de meşveretin detayları verilmektedir.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Taribi*, IV/1, s. 535.

meşveret düzenlenerek bundan sonra takip edilecek strateji tartışılır. Öte yandan, Bükreş tarafındaki Rus saldırıları, Hotin'in istilası (Kasım 1788) ve Özi'nin düşmesi (18 Ra 1203/17 Aralık 1788) dolayısıyla artık Edirne'ye kışlak için dönmek yerine Rusçuk'ta kalınıp kalınmaması meselesi gündeme oturur. Ordunun ciddi zahire sıkıntısı çekmesine rağmen, sadrazam ve ordu ricalinin bir kısmının sırf bu nedenden ötürü Edirne'ye dönülmesi fikrine karşı çıktıkları anlaşılıyor. Bunun yanı sıra, Edirne'ye dönüldüğü takdirde birçok askerin memleketlerine firar edeceği gibi olası mahzurların da altını çizen sadrazam, meclistekilerin fikirlerini açıkça beyan etmesini ister. Sadrazamın açılış konuşmasından sonra söz alan yeniçeri ağası Salih Ağa, Edirne'de kışlama fikrinin gerçekten zahire sıkıntısından, Rusçuk civarını zahire "telefinden silyanet"ten ve Edirne'den asker sevkinin daha kolay olmasından dolayı ortaya atıldığını vurgular. Salih Ağa'nın sadece Rusçuk'ta değil genel anlamda Tuna sahilinde kışlama fikrine karşı olduğu anlaşılıyor. Ona göre, Rusçuk'ta kışlamak "düşmana davet gibidir". Ana ordu "bir kere yerinden oynar ise bir yerde bir daha karar edemez". Salih Ağa, düşman da bunu gayet iyi bildiğinden kışın saldırmaya karar verirse durumun çok ciddi bir hal alabileceğini düşünmektedir. Ancak, sadrazam da Bükreş tarafına yardım edilebilmesi için buralardan fazla uzaklaşmaması fikrinde ısrarcıdır. Nihayet, Yeniçeri Ağası'nın fikri ağır basarak Edirne'de kışlama kararı alınır ve gerekli hazırlıklara başlanır.¹⁵

Ordudaki asker ve mühimmat kıtlığına bir çözüm bulunamaması sebebiyle, saldırıya uğrayan yerlere yardım da etkin bir şekilde yapılamamaktadır. Etraftan asker takviyesi istenmesine rağmen, üç ay önce istenilen askerler bile henüz orduya gelmemiştir ve geleceği de meçhuldür.¹⁶ Örneğin Rusların Özi'deki saldırıları devam ettiği sırada sadrazam İstanbul'a sık sık mektuplar yazarak yardım talep eder. Ancak gerekli yardım yerine, I. Abdülhamid'in gece gündüz dua ettiğini ve sadrazamın her ne şekilde olursa olsun Özi'ye derhal yardım göndermesini belirten emirleri ulaşır. Öte yandan Sadrazam ancak üç bin kişilik bir hafif kuvvet göndermeye fırsat bulduğu sırada Özi'nin düştüğü haberini almıştır.¹⁷ Özi'yi alan Ruslar, Bender'i muhasara etmiş, bir diğer Rus askeri kolu Kalas'a saldırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Silistre'ye gitmeye niyetlenen sadrazamın elinde yeterli mali kaynak yoktur ve paytahtın maddi durumu da pek farklı değildir. Rusçuk'ta olan askerin mevacibi gönderildiği için ordu içinde –şimdilik- bir huzursuzluk belirtisi görülmez.¹⁸

Payitahtta ise I. Abdülhamid'in vefatı üzerine yerine III. Selim tahta geçer (7 Nisan 1789). Yeni padişah Koca Yusuf Paşa'yı sadareten alarak, yerine Mehadiye ve Sebeş'te başarılar gösteren Kethüda Hasan Paşa'yı sadrazam olarak atar. 27 L

¹⁵ *Enverî Tarîhi*, III, s. 467.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarîhi*, IV/1, s. 541.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarîhi*, IV/1, s. 541-542.

¹⁸ Tespit edebildiğimiz iki mevacibten birincisi 18 Ra 1203/17 Aralık 1788 tarihinde 1200 senesi reşen ve lezezine mukabil gelen maaşdır. İkincisi ise 1201 senesi masarına mahsuben 17 B 1203/13 Nisan 1789'da gönderilen mevacibdir. *Enverî Tarîhi*, III, s. 513, 537.

1203/21 Temmuz 1789'da Silistre'ye ulaşan orduda tekrar bir durum değerlendirilmesi yapılarak Silistre'nin karşı tarafına mı geçilmesi yoksa İsakça'ya mı gidilmesi gerektiği tartışılır. Meşveret meclisinde söz alan yeniçeri ağası ordu-yı hümayundan birlikler ayrıldığı takdirde askerlerin zaptının zor olacağını iddia ederek topluca geçmenin daha uygun düşeceği yönünde kanaat bildirir ve bu teklifi kabul edilir.¹⁹ Öte yandan, Kemankeş Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri Fokşani'de yenilgiye uğramış, hem Avusturya hem de Rus saldırısına maruz kaldıklarından cephane ve ağırlıklarını bırakarak firar etmiştir (9 Za 1203/1 Ağustos 1789). İsakça'ya varılmasından sonra tekrar bir meşveret yapılarak (25 Za 1203/17 Ağustos 1789) bu sefer Maçin mi yoksa İsakça'dan mı karşı tarafa geçilmesi müzakere edilir. Alınan kararlar Maçin'e ve oradan da İbrail'e geçilir. İbrail Sahrası'nda 8 Z 1203/30 Ağustos 1789'da yapılan bir diğer meşverette ise hem Rus hem de Osmanlı ordusunun durumu değerlendirilir. Fokşani bozgunu sonrasına rastlamasından dolayı bu meşveretin ayrı bir önemi vardır. Siret Suyu'nun karşı tarafına geçilmesine karar verilen meşverette top arabacı ocağıyla alakalı bir husus da tartışılır. Sadrazam, bu birliğin askerlerinin silahlarıyla muharebe meydanında bulunmasının ciddi sakıncalarından bahsederken, en ufak bir yenilgiden sonra askerlerin top arabalarını bağlı oldukları atlardan keserek firar ettiklerini ve topların da atıl olarak meydana kaldığını belirtir. Bunu engellemek maksadıyla bundan sonra top arabacıların silah taşımaması tembih edilmiştir. Bunun dışında meşverete katılan İbrail yeniçeri ocağı ihtiyarları söz alarak, yeniçeri ordusundaki başka ciddi bir sıkıntıyı dile getirirler. Buna göre, piyade olması gereken yeniçeriler "*kaide-i ocağa münafi olarak*" ucuza at satın alıp süvari gibi savaşa katılmaktadır. Bu durum piyade asker sayısının azalmasına, çoğu yeniçerinin ise siperde durmak istememesine yol açmıştır. Meşverette bunun Fokşani'deki yenilginin temel sebeplerinden biri olduğu tartışılır. Zabitler arasındaki koordinasyon bozukluğunun da ciddi bir sıkıntı olduğu anlaşılmaktadır.²⁰ Yeniçeri ordusunun piyade olması meselesi İbrail'de 19 Z 1203/10 Eylül 1789'da yapılan bir diğer meşverette tekrar gündeme gelir ve yeniçeri ağası bunun sakıncalarını tekrar vurgular. Bu tip askerlerin tedrici olarak tekrar piyade olmasının teminine yeniçeri ağasının da tasdikiyle karar verilir.²¹

Yeni sultan, III. Selim, savaşın gidişatını başın beri endişeyle takip etmektedir. Orduya gönderdiği ve tüm asker, zabitan ve üst düzey komutanlara okutulan bir hatt-ı hümayununda, klasik bir üslupla yeniçerilerin eski kahramanlık ve zaferlerinden dem vurup, kendi saltanatında baş gösteren sıkıntılardan bahseder. İlgili belgede en çok altı çizilen konu yeniçerilerin komutanlarına itaatsizliği ve firarıdır. Askerlerin ancak ve ancak kendi komutanlarının emirlerini harfiyen yerine getirdiği ve şehitlik ve gazilikten korkmadığı takdirde eski fetihlerin tekrarlanacağına olan inancını yineleyen Selim, Rus askerinin "*batıl ayinleri ve keraliçe namına bir müşriğe avretin gayreti için açlığa ve susuzluğa ve kaza ve soğuşa ve yaraya ve bereye*"

¹⁹ *Enverî Taribi*, III, s. 586.

²⁰ *Enverî Taribi*, III, s. 606, 608.

²¹ *Enverî Taribi*, III, s. 614.

tahammül ettiklerini vurgular.²² Son dönemlerde Osmanlı ordusunun eskisi gibi zaferler kazanamaması ve düşman karşısında kelimenin tam anlamıyla perişan olmasının temel sebebini ise daha ziyade “ocaklarının yol ve erkânını bilüb din gayreti ve ocak namusu ne demektir ve küffâr ile cenkte gazî ve şebîd olanların dereceleri nedir bunları bilmez ve ibtiyârlardan ve cenk fazîletini bilenlerden işitüb anlamaz bazı bî-âr” askerlere bağlar. Bir şekilde yeniçeri kaydedilen bu askerler “düşman yüzü görmeden firâr edip bozgunluğa sebeb” olmaktadır. Gerçekten de savaşlarda en büyük sıkıntı askerlerin firaridir. Padişaha göre, bunun sebebi askerlerin dini kaygılarının zayıflaması ve ocaklara yabancı unsurların alınmasıdır. Süvari yeniçeri meselesine değinerek yeniçerilerin piyade asker olduklarını vurguladıktan sonra bunların metrislerde çarpışması ve düşman üzerine yürümesi gerektiğini belirtir.²³

Ordunun durumuyla ilgili değerlendirmelerin Fokşani'den sonra iyice arttığı anlaşılıyor. 21 Z 1203/12 Eylül 1789'da İbrail'den hareket eden ordu Remnik Suyu kıyısında Mahzenin kasabasına gelir. İki gün sonra bir meşveret yapılarak burada sadrazamın ağzından yazılan bir layiha okunur. Ahmed Vâsîf Efendi (ö. 1806)²⁴ tarafından kaleme alınmış olması muhtemel olan bu yazıda her ne pahasına olursa olsun düşmanın durdurulması gerektiği, aksi takdirde Anadolu ve Karadeniz'in bile güvende olamayacağı akıcı bir dille vurgulandıktan sonra ölüm korkusunun yersizliği ve firar yerine sebat etmenin önemi üzerinde durulur. Bu girişten sonra düşmana karşı yapılacak savaş taktiğiyle ilgili önemli ipuçları verilir. Örneğin, düşman siperlere yaklaştığında süvarileri öne çıkarmanın faydasından ziyade zararı olduğu gibi. Zira layihaya göre, atlı askerlerin öne çıkması siperlere yaklaşan düşmana atılacak topların, aynen Kartal Vakası'nda olduğu gibi, önünü kesmekte ve bu da yetmez gibi düşmana hamle yapıp dönen atlı askeri gören diğer askerler bozguna uğradıklarını zannederek kendileri de firar etmeye başlamaktadır. Hatta yazar Mehadiye ve Şebeş'te bu durumdan kaçınılmaya çalışıldığı için başarılı olduğunu ve düşmanın kaçtığını belirtmektedir.²⁵ Meşveretten etkilenen katılımcılar bundan sonra düşman karşısında daha fazla sebat edileceğine dair söz verince toplantı sona eder.²⁶

²² Hatt-ı hümayunun tam metni için bk. *Enverî Tarihi*, III, s. 609-11.

²³ BOA, *C.AS. 1095* (evasıt-ı Ra 1204/28 Kasım-8 Aralık 1789).

²⁴ Vâsîf'ın devlet adamlığı ve tarihçiliği hakkında oldukça önemli çalışmalar vardır: Mücteba İlgürel, “Vâsîf Ahmed Efendi”, *DİA*, 42, İstanbul 2012, s. 535-537; Ethan Lewis Menchinger, *An Ottoman Historian in an Age of Reform: Ahmed Vâsîf Efendi (Ca. 1730-1806)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan: Michigan Üniversitesi: 2014; Erhan Lewis Mechinger, “A Reformist Philosophy of History: The Case of Ahmed Vâsîf”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* XLIV (2014), s. 141-168; Hüseyin Sarıkaya, *Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Âbbâr*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013.

²⁵ *Enverî Tarihi*, III, s. 618-22. Ancak, Vâsîf'ın kendi tarihinde böyle bir layiha ve bilgiye rastlamak maalesef mümkün olmadı. Kartal bozgunuyla ilgili Vâsîf'ın değerlendirmeleri için bk. Menchinger, *An Ottoman Historian*, s.104-107.

²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 552.

Bütün gayretlere rağmen Remnik'deki çatışmalar da hüsrarla biter. 26 Z 1203/17 Eylül 1789'da Remnik Suyu'nu geçen ordu metrislerde siper alır. Rusların hücumuna uğrayan Abdi Paşa'nın yardımına gitmek üzere harekete geçen Kemankeş Mustafa Paşa emrindeki ordu ile Rus ordusu arasında yaşanan çatışmadaki top seslerini duyan askerler kendilerine emir verilmeden hemen muharebeye koşarak metrisleri terk eder ve harp yerine bir saat mesafede tekrar siper kazmaya başlarlar. Bunun yanı sıra, Kemankeş Mustafa Paşa'nın esir aldığı iki düşman askerini sadrazama götürülürken fark eden yeniçeriler düşmanın yenilgiye uğradığını zannederek siperleri terk eder ve ilerlemeye başlarlar. Kemankeş'in birliklerini bozan Rus generali Suvarov ise bu defa süvari birliklerini komuta eden Abdi Paşa'nın birliklerine karşı top saldırısına başlar. Top seslerinden ürken yeniçeriler bir süre sonra fırara kalkışır. Remnik suyunu geçerken köprüünün yıkılması sonucu birçoğu boğularak ölür.²⁷ Sonuç, ciddi insan kaybıyla sona eren bir bozgunudur (2 M 1204/22 Eylül 1789).

Enveri'nin anlatımına göre, bozgunun evvel Avusturyalı ve Rusların ani saldırı ihtimaline karşı yeniçeriler siperden sipere ilerlemektedir. Belli aralıklarla karakollar kurulmakta, ani bir baskın yapmak için her türlü hazırlık gizlice yapılmaktadır. Aynı maksatla tüfek atışı da yasaklanmıştır. Plana göre, ordu karşıya geçince düşmandan önce hareket edilerek ilerideki siperler tetkik edilecek ve buralar kontrol altına alınacaktır. Dolayısıyla gönderilen keşif görevlilerinden haber beklenmektedir. Ancak bir sebepten, hem yeniçeri ağası hem de Abdi Paşa keşif kuvvetini beklemeden ilerlemeye ve Kemankeş Mustafa Paşa'nın birliklerine yardım etmeye karar verir. Paşa'nın yeniçeri ağasına haber vermeden yaptığı bu ani manevra, hem iki birlik arasında koordinasyon sıkıntısı yaratır, hem de top sesleri siperlerde bekleyen yeniçerilerin asabını bozar. Yine Enveri'ye göre, Osmanlı askerinin metrislerde pek sebat etmediğini bilen düşman, Kemankeş Mustafa Paşa'ya iki asker esir vermiş ve bunu gören yeniçeriler de zafer kazanıldığını düşünerek düşmanla çarpışmak için ileri fırlamıştır. Yeniçerilerin çoğunun hala atlı olduğunu belirten yazar, sadrazam metrisleri ziyaret ettiğinde çoğunun ileri muharebeye gittiğini belirtmektedir. O sıralarda da muharebe eden askerler geri çekilmeye başlar. Sadrazam, zabitan ve diğer ileri gelenlerin uyarılarına rağmen düşman önünden kaçan askerleri durdurmak mümkün olmaz.²⁸ Vâsîf'in Buze bozgunu ile alakalı açıklamaları da benzer unsurlar üzerinedir. Ancak, o daha ziyade Osmanlı ordusunun düşman kadar seri hareket edemediğini ve piyadeler daha metris kazarken düşmanın top ateşine başladığını ve Rus generali Suvarov'un Kemankeş Mustafa Paşa'nın birliğini bertaraf ettikten sonra yardıma gelen süvari

²⁷ Ahmed Vâsîf, *Tarih-i Vâsîf*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları no. 5978, v. 32-33; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 553-54. Tarihlerle yanlışlıkla Buze nehri ve dolayısıyla Buze bozgunu olarak geçmesine rağmen doğrusu Remnik Suyu'dur. Bu konuda beni uyardığı için sayın hocam Kemal Beydilli'ye teşekkür ederim. Ayrıca bk. Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı*, V, Ankara: TTK, 2011, s. 2689.

²⁸ *Enveri Tarihi*, III, s. 628-31.

birliklerine karşı top ve humbara atışına başladığını ardında da metrislerdeki askerlere saldırıya geçtiğini belirtir.²⁹ Yani Osmanlı ordusu daha kendini toparlamadan ve hazırlıklarını bitirmeden ardı ardına gelen saldırılar asker ve zabıtları şaşkına çevirmiş ve ardından firarlar başlamıştır. Aslında bütün bu detaylardan anlaşıldığı üzere olayları tetikleyen, en azından dönem kaynaklarının bize naklettiğine göre, başlangıçta tam bir yenilgi olmamasına rağmen gergin, tedirgin ve biraz da koordinasyonsuz bir ordunun firar etmesidir. Süvarilerin kaçması metristeki askerlerin de firarını tetiklemiş ve netice de askerin çoğu düşman askerini bile görmeden kaçmıştır. Bu arada Buze bozgunundan sonra Ruslar İsmail Kalesi önünde başarısız olmuş ancak Avusturya ordusu Belgrad'ı almayı başarmıştır (Ekim 1789). Öte yandan 21 M 1204/11 Ekim 1789'da Akkerman, bir ay sonra Bükreş (20 S/9 Kasım) ve beş gün sonra Bender Rusların eline geçer.

Buze bozgunundan sonra, Osmanlı ordusu Maçın tarafına ulaşır (10 M 1204/30 Eylül 1789). Maçın'de yapılan meşverette ordunun Hacıoğlu veya Şumnu tarafına mı yönelmesi gerektiği müzakere edilir ve Şumnu'da karar kılınır.³⁰ Bu sırada ard arda gelen yenilgiler, asker yetersizliği ve daha da önemlisi zahire azlığı ciddi şekilde kendini hissettiriyordu. Şumnu'da yapılan meşverette, bütün bu sebeplerden dolayı bir grup kışı Edirne'de geçirmenin diğer bir grup ise Şumnu'da kalmanın daha münasip olacağı konusunda fikir beyan eder.³¹ Şumnu'da sık sık yapılan meşveretlerde de en çok bahsi geçen zahiresizlik meselesi ve bunların takviyesi için devam eden bekleyiştir. Asker ulufeleriyle alakalı huzursuzluğun artmaya başladığı dönemde, 5 N 1204/19 Mayıs 1790'da mevaciblerin merkezden gönderilmesi orduyu biraz olsun rahatlatır. Bunun yanı sıra Anadolu ayanlarından Karaosmanoğlu Elhac Mehmed Ağa, Elhac Ömer Ağa ve Çapanoğlu Süleyman Ağa'nın ayan askerlerinin gelmesi de asker sayısında bir artış sağlar. Ancak ordudaki mühimmat ve zahire eksikliği halen tam manasıyla giderilememiştir.³²

Bu arada Avusturya ile ateşkes görüşmeleri de başlar ve 9 M 1205/18 Eylül 1790'da dokuz aylık bir mütareke imzalanır. Aslında III. Selim'in amacı Avusturya'yı aradan çıkartmak, savaşılan cephe sayısını bire indirmek ve tüm kuvvetleri Ruslar üzerine sevk ederek onları yenmektir.³³ Ancak, bu olumlu gelişmeye rağmen ordunun cephedeki durumu halen pek iç açıcı değildir. Yergöğü'ne düşman saldırısının haber alınması üzerine ordu, 4 Za 1204/16 Temmuz 1790'da Şumnu'dan önce Rusçuk'a ve Yergöğü'ne geçer. Burada birkaç defa yapılan meşveretlerde yine askerlerin metrislerde kalmasının önemi

²⁹ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 32b-33. Tarihçi, toplam 600 askerin öldüğünü belirtmektedir.

³⁰ *Emeri Tarihî*, III, s. 638-39.

³¹ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 42.

³² T.S.M.A. E. 280-64/159-12 (1 L 1204/14 Haziran 1790). Vidin seraskeri Koca Yusuf Paşa'dan silahdar-ı şehriyari Abdullah Ağa'ya.

³³ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 64b.

vurgulanır.³⁴ Avusturya'nın aksine mütarekeye yanaşmayan Rusya ise daha avantajlı şartlarda sulh yapmak üzere tüm kuvvetlerini harekete geçirmiştir (Ağustos 1790). Ruslar, kış başlangıcında birdenbire taarruza geçerek Kili'ye saldırmış (8 S 1205/17 Ekim 1790) ve General Potemkin de İsmail'i muhasara altına almıştır. Ruslarla da barış yapılacağı ümidinde olan Şerif Hasan Paşa'nın birlikleri ise böyle bir saldırıya karşı pek hazırlıklı değildir. Hatta Silistre'deki ordu yavaş yavaş dağılmaya başlamıştır.³⁵ Enveri'ye göre ordunun en büyük sıkıntısı askerlerin memleketlerine gidememesi ve kışın savaşımaya alışmamış askerlerin kış şartlarında savaşa dayanamaması ve bıkmasıdır. Hatta Ruscuk'tan Yergöğü'ne ve Silistre'ye vardıkları zaman savaş mevsimi bitti diye çoğu memleketlerine dönmeye başlar.³⁶ Osmanlı ordusunun geleneksel savaş mevsimlerine alışmış askerinin yeni sisteme adapte olması biraz zaman alacaktır.

III. Selim'in İsmail'e yardım gönderilmesi emrine binaen 10 S 1205/19 Ekim 1790'te ordu ricali bu sefer Silistre'ye dört saat mesafedeki Bakırcı sahrasında bir meşveret yapar.³⁷ Meşveretin gündemi ordunun Kili, İsmail ve İbrail'e takviye için Maçin'e doğru yönelip yönelmemesidir ve herkesin tek tek kanaati sorulur.³⁸ Söz konusu meşverete katılanların hepsi öncelikli olarak ordunun mali sıkıntısı ve askerinin durumu üzerine yoğunlaşmış ve en iyi çözümün bu sıkıntıların acilen giderilerek İsmail, Kili ve İbrail'e peyderpey yardım gönderilmesi olduğunu belirtmişlerdir.³⁹ Bilhassa ocak ağaları tüm ordunun bu bölgelere takviye maksadıyla sevkini bir faydası olmayacağını düşünmektedir. Komutaları altında zaten yeterli asker olmadığını belirten ağalar, zahire sıkıntısı ve mühimmatsızlık yüzünden ileri bir hareketin tehlikeli olduğunu özellikle belirtirler. Askerlerinin çoğu sıla özlemiyle dönmeye çalışmakta ve orduda neredeyse rical ve ağalardan başka kimse kalmamış durumdadır.⁴⁰ Padişahın aldığı emir doğrultusunda hareket etmek isteyen sadrazam, ağaları ikna edemediği gibi ağalar ana ordunun bölgede bırakılıp iki bin askerinin gönderilmesine de karşı çıkarlar. Çaresiz kalan sadrazamın bir mahzar düzenlenerek Sultan'a gönderilmesine dair teklifi kabul edilir.⁴¹ Ancak, Silistre'den İsmail tarafına peyderpey yapılan yardımların yetersiz olduğunu gören sadrazam, bir süre sonra ocak ağalarını suçlayarak, İsmail tarafına gitmeye ruhsat vermedikleri için orada gerekli hazırlıkları zamanında yapamadığını belirtir. O sıralarda yapılan

³⁴ *Enveri Taribi*, III, s. 681, 683, 716-17; Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 62a-62.

³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Taribi*, IV/1, s. 574-75; Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 65b.

³⁶ *Enveri Taribi*, III, s. 787-88.

³⁷ BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 8-9 (12 S 1205/21 Ekim 1790). Belgeden anlaşıldığına göre, bir gün önce Silistre'den hareket eden ordu bahsedilen bölgeye gelmiş ve hemen ertesi gün bir meşveret düzenlemiştir. Toplantıya yeniçeri ağası ve diğer zabıter, ordu kadısı ve bürokratların yanı sıra Cihanzâde, Karaosmanzâde ve Cabbarzâde gibi seferde görevli ayanlar da katılmıştır.

³⁸ BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 8-9 (12 S 1205/21 Ekim 1790).

³⁹ BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 8 (12 S 1205/21 Ekim 1790). Varakta maalesef daha fazla detay verilmemekte ve meşveret mazbatasının merkeze gönderildiği bildirilmektedir.

⁴⁰ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 66.

⁴¹ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 66b-67; *Enveri Taribi*, III, s. 744.

bir diğer meşverette rical yine benzer sıkıntılarının yanı sıra kışın yaklaşması dolayısıyla hala ileri gitmemekte ısrar ederken, sadrazam İsmail'e gitmenin en makul adım olduğunda ısrar etmektedir. Uzun müzakerelerden sonra alınan kararla Hacıoğlu Pazarı'na yönelmeye karar verilir.⁴² Bu arada asker ve zahire noksanını gidermeye çalıştıkları sırada Kili kalesi Ruslara teslim olmuştur (23 Ekim 1790).⁴³ 7 Ra 1205/14 Kasım 1790'da ulaşılan Hacıoğlu Pazarı'nın kışı geçirmek için uygun olmadığını ve kış şartlarında askerlerini kontrol etmeye tahammülleri kalmadığını belirten ocak ağaları, bir an evvel Şumnu'ya dönülmesini teklif ederler. Nihayet, 13 Ra/20 Kasım'da Şumnu'ya doğru hareket eden ana ordu, iki gün sonra buraya ulaşır.⁴⁴ Öte yandan, İsmail'e yardım için asker toplandığı sırada İsmail Kalesi'nin düştüğü haberi gelir (15 R/22 Aralık). Sadrazam Ruscuklu Hasan Paşa'nın hayatına mal olan bu büyük yenilginin ardından Koca Yusuf Paşa tekrar sadrazam ve serasker olarak atanır.

Maçın Safhası

Bütün bu karmaşa arasında Ruslar Tuna hattını geçerek Maçın'e hücum eder. Kasabada bulunan 300-500 kişilik bir birlikle Halil Paşa bir süre Ruslara mukavemet etmesine rağmen düşmanla başa çıkamayacağını anlayınca geri çekilir. Paşa'nın bu hareketinin firar olup olmadığını tespit etmek bu çalışma dâhilinde maalesef mümkün olmadı.⁴⁵ Maçın muhafızı olan Arslan Paşa ve saksoncubaşı emirlerindeki sınırlı sayıda askerle savunmaya devam eder, ancak düşman karşısında fazla bir şey yapamaz. Askerlerin bir kısmı şehit veya esir olurken, bölgede bulunan mühimmat ve toplar da düşman eline geçer.⁴⁶ Maçın'den kaçabilen asker ise

⁴² *Enverî Tarihi*, III, s. 752-54.

⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 575; *Enverî Tarihi*, III, s. 751-52. Enverî, Silistre'deki ordunun tayinatının bile eksiltilecek İsmail tarafına gönderildiğini belirtir (s. 751). Öte yandan, İsmail seraskerinin ikmal noksanlığından dolayı Kili'nin düştüğüne dair sitemine sadrazamın cevabı için bk. BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 25 (25 S 1205/3 Kasım 1790).

⁴⁴ *Enverî Tarihi*, III, s. 767. BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 50 (16 Ra 1205/23 Kasım 1790). Hacıoğlu'nun bir önceki savaştaki Rus istilasından dolayı halen harap olduğuna dair bk. BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 46 (9 Ra 1205/16 Kasım 1790). Kasabanın bu sıkıntılarının yanı sıra Hotin ve diğer bölgelerden de göçler olduğu dolayısıyla halkın ordunun getireceği ekstra yükü çekemeyeceği aynı sayfada vurgulanmaktadır. Aynı belgenin başka bir tavrında ise (v. 39) Hacıoğlu Pazarı'nın etrafının açık ve düşman saldırısına açık bir mahal olduğu belirtilerek Şumnu'ya hareket edildiği yazılmaktadır. Ordu bir kısmı, eski yeniçeri ağası Pekmezci Osman Ağa'nın komutasında bir birlik İsmail ve İbrail'e yardım göndermek üzere Hacıoğlu Pazarı'nda bırakılmıştır.

⁴⁵ Enverî'ye göre canını kurtarmak için kaçmıştır. *Enverî Tarihi*, III, s. 815. Paşa, Ruslara esir düştükten sonra Yaş'ta bulunduğu ve maddi zorluk yaşadığına dair bir mektup göndermiştir. III. Selim de Halil Paşa'nın kaçmasına rağmen yerini muhafaza etmesinden dolayı kendisini takdir ederek para gönderilmesini emretmiştir, BOA, *HAT 1387/55114* (tarihsiz).

⁴⁶ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 87b'de ve *Enverî Tarihi*, III, s. 815'de aslında Arslan Paşa'nın kurtulmuşken cezalandırılmak endişesiyle düşmana esir düşmeyi kabul ettiğini belirtmektedir. Arslan Paşa, Abdi Paşa'nın ölümü üzerine evahir-i L 1204/Temmuz 1790'da Maçın muhafızı olarak atanmıştır. Ayrıca bk. Cevdet Paşa, *Tarih*, V, s. 119.

Hırsova'da dükkân ve evlere saldırarak yağmalayıp sağa sola dağılır. Burada bulunan miriye ait zahireyi telef ederler.⁴⁷

Aslında bu aşamada Maçin'de olan temel sıkıntı düşmanın ani saldırısı karşısında mevcut güçlerin yetersiz kalmasından ibarettir. Koca Yusuf Paşa, Maçin'deki yenilgiyi 9 Ş/19 Nisan günü Şumnu'ya vardığı sırada öğrenir ve İbrail kalesini takviye için Hırsova'ya asker gönderir. İbrail'in kilidi gibi olan Hırsova'nın muhafazası stratejik açıdan çok önemlidir. Dolayısıyla Maçin'den sonra sadrazam önce buranın yeterince takviye edilmesine çalışmış ve ardından Maçin'e kuvvetli bir komutan gerektiğinden Silistre seraskeri Karahisarî Ahmed Paşa'yı Maçin seraskeri tayin etmiştir. Paşa derhal bölgeye sevk edilir. Ayrıca gerekli masraflar için Anadolu muhasebecisi Vâsıf vasıtasıyla 25000 guruş nakdî yardım gönderir.⁴⁸ Aynı maksatla, Tuna başbuğu Hamamîzâde Ahmed Paşa'ya gemilerle Maçin tarafına gelmesini emreder.⁴⁹ Kendisi de İbrail'e yardım için Silistre'ye varır, orada gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Hırsova'ya yönelir. Bu arada gemilerle İbrail'e yiyecek gönderir. 8 L/10 Haziran'da ordu-yı hümayunu Kozluca tarafına sevk eder. Maçin'deki başarılarından sonra İbrail'e yönelen Rus ordusu kalenin karşısında bulunan adadaki tabyaya hücum eder. Kaleden yardım gelmeyince ancak birkaç saat dayanabilen tabya, Ruslar tarafından kolaylıkla ele geçirilir.⁵⁰ Bu arada sadrazam da çok seri bir şekilde Şumnu'dan 1000 askerle beraber yiyecek ve mühimmat sevk ederek noksanlarını tamamlamaya çalışmaktadır. Babadağı'ndan da bölgeye muhtelif ihtiyaçlar gönderilir. Maçin'deki bu hareketlilik ve tedbirler Rusların Kalas tarafında yönelmesine sebep olur.⁵¹

Diğer taraftan Osmanlı ordusunu henüz Tuna'ya ulaşmadan engellemek isteyen Rus ordusu 13 L 1205/15 Haziran 1791'de Tolcu'ya geçip ardından Babadağı'na hücum eder. Hemen akabinde Osmanlı ordusunda düzenlenen meşverette artık ordunun umumen hareket etmesi gerektiği kararı alınır. Bu arada Babadağı seraskeri Moralı Silahdar Ali Ağa gönderdiği bir mektupta piyadelerin hiç harp etmeden metrisleri terk ederek firar ettiğini yazmaktadır. Pek fazla mukavemet edemeyen Osmanlı askeri buldukları siperleri terk ederek firar etmeye başlamış ve zabitleri firarlarını engelleyememiştir. Kaçak askerlerin Karasu tarafına gittiği

⁴⁷ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 87-87b; *Enverî Taribi*, III, s. 815.

⁴⁸ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 87b-88; *Enverî Taribi*, III, s. 815. Yenilgiden sonra yapılan hazırlıklarla ilgili bir takrir için bk. BOA, *HAT 148/6224* (18 Za 1205/19 Temmuz 1791).

⁴⁹ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 88; *Enverî, Tarib*, III, s. 815-16; *Cevdet Paşa, Tarib*, V, s. 120.

⁵⁰ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 88-88b; *Enverî Taribi*, III, s. 816-17. Yazar bu tabyalarda 700-800 civarı asker olduğunu belirtir. Bir iki saat süren muharebede çoğu şehit olmuştur. Ayrıca bk. *Cevdet Paşa, Tarib*, V, s. 120.

⁵¹ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 89; *Enverî Taribi*, III, s. 817-818. Bu arada Babadağı'ndaki askerlerden de küçümsenmeyecek oranlarda firar ettiği anlaşılıyor. Bir örnek için bk. BOA, *A.MKT.d. 1025*, v. 128 (14 C 1205/18 Şubat 1791). Babadağı vakası hakkında muhtelif bilgiler için bk. BOA, *KK. d. 7*, v. 155-156 (23 L 1205/25 Haziran 1791); firarilerin yakalanması ve tedibi için ayrıca bk. *aynı defter*, v. 172 (28 L 1205/ 30 Haziran 1791).

haber alınınca tekrar bir meşveret yapılır.⁵² Kozluca'ya yakın mevkideki Pazarcık'a geçilmesi kararı alınır. Bu sırada Tepedelenli Ali Paşa ve Cabbarzâde Süleyman Bey'in askerleri de orduya ulaşır.⁵³ Bu aşamadan sonra yapılan ordu meşveretinde İbrail'i kurtarabilmek için önce Tolcu ve İsakçı'nın takviye edilmesi gerektiğine karar verilir. Dolayısıyla Maçın, Tolcu, İsakçı ve Taşburun'a başbuğlar tayin edilerek bu bölgelere gönderilir. Bu sırada Rusların tekrar Maçın'e saldırma niyetinde olduğu haber alınınca Pazarcık'a doğru ilerlemeye karar verilir (20 L 1205/22 Haziran 1791). Rusların planı ise bir an evvel hücum ederek Osmanlı ordusunun toparlanmasına fırsat vermeden saldırmaktır.⁵⁴

Ancak, bu sırada Osmanlı ordusundaki durum pek iç açıcı değildir. Vâsıf'a göre, Kozluca'daki Arnavut askerleri ve yeniçerileri düşmandan ziyade birbirleriyle mücadele halindedir.⁵⁵ Koca Yusuf Paşa da ordudaki askeri düzenin tamamen bozulduğunu ve komutanlar arasında koordinasyon ve işbirliğinden ziyade gerginlik ve rekabet olduğunu müşahade eder.⁵⁶ Bu şekilde düşmana karşı konulamayacağını bildiğinden 5 Za 1205/6 Temmuz 1791'de Hırsova sahrasında bu sefer büyük bir meşveret düzenler. Mecliste, ilk olarak Anadolu muhasebecisi olan Vâsıf Efendi tarafından sadrazam adına kaleme alınan bir bildiri (Saniha) okunur.⁵⁷ Bir kopyası İstanbul'a kaimmakam-ı rıkab-ı hümayuna gönderilen⁵⁸ bu bildiri, ordunun muhtelif sorunlarının nasıl yorumlandığını göstermesi açısından önemlidir. Rusların Kırım'ı almasından sonra ne gibi avantajlar kazandığından ve Rus ilerleyişinin durdurulmadığı takdirde çok endişe verici neticelerin çıkacağından bahsedilir. Bütün bu tehlikelere rağmen askerinin başıbozuk olduğu ve komutanlarının rekabete düştüğü belirtilerek Osmanlı Devleti'nin Hristiyan devletler tarafından artık bir "*meyyit-i mütebarrik*" şeklinde nitelendirildiği vurgulanır. Bu kadar rezalet ve aşağılanmayla yaşamanın zillet olduğu belirtilir. Bundan sonra geçmişe gönderme yapılarak artık ordunun bu kadar kanlar dökülerek fethedilen toprakları bile

⁵² *Enverî Tarihi*, III, s. 828; Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 90b, 95-95b.

⁵³ Cabbarzâde'nin bizzat katıldığı bu seferde kendisi tarafından maliyeti karşılanan maiyetindeki asker sayısı 3000'dir. Tepedelenli Ali Paşa'nın da bizzat katıldığı bu sefer için masrafı kendi tarafından karşılanmak üzere temin ettiği asker sayısı 3000'dir. BOA, *KK.d. 39/5*, v. 1, 4. Vâsıf ise 24 L 1205/26 Haziran 1791'de Pazarcık sahrasına ulaşan Tepedelenli asker sayısının 6000 olduğunu belirtir. Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 95.

⁵⁴ *Enverî Tarihi*, III, s. 828.

⁵⁵ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 94b.

⁵⁶ Ciddi bir sorun olduğu anlaşılan ordu ricali arasındaki gerginlikle alakalı diğer bazı örnekler için bk. Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 48, 103. Ayrıca bk. Cevdet Paşa, *Tarih*, V, s. 129.

⁵⁷ Sanihanın kopyası için bk. *Enverî Tarihi*, III, s. 832-37; Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 96b-99. Vâsıf da "*kalem-i fakîr ile tabîr olunan saniha ve varakçesi sadrazam lisanından olarak kıraât ve cümleden abd alınıp zîker olunan sanihâdan ibret alıp istifade olunacak çok fevâid olmağla*" ibret alınması için aynen kopyasını verdiğini belirtmektedir. Enverî'nin verdiği saniha metni daha ziyade özet şeklindedir. Belgenin bir kopyası ayrıca Cevdet Paşa, *Tarih*, V, s. 123-126'da mevcuttur. Sanihanın yola çıkarak Vâsıf'taki muhtelif olaylarla ilgili tarihsel nedensellik değerlendirmeleriyle ilgili yorumlar için ayrıca bk. Menchinger, *An Ottoman Historian*, s. 71-96, Maçın bozgunu ve saniha için bk. s. 89-89.

⁵⁸ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 5 (6 Za 1205/7 Temmuz 1791).

korumaktan aciz olduğu vurgusu yapılır. Ardından Osmanlı ordusunun sorunları tek tek sıralanmaya başlanır. Bildiriden anlaşıldığına göre, en büyük sorun askerın itaatsizliği, sebatsızlığı ve hemen fırraya yeltenmesidir. Asker düşman ateşinde karşılarında iki saat bile dayanılabilseler galibiyet kesindir ancak tam aksine düşman karşılarında askerın küçük bir kısmı savaşırken diğerleri kaçarak savaş seyretilmekle yetmektedir. Daha da önemlisi fırrar diğerlerine de sırayet etmektedir. Bu şartlarda sultandan maddi yardım istemeye yüzlerinin kalmadığı belirtilen bildiride, Ruslara karşı yine sebat edilmeyip mağlup olunur ise padişaha verecek bir gerekçeleri kalmadığı da vurgulanır. Bireysel cesaretin zaferin temeli olduğu ve ne kadar iyi silahlara sahip olunursa olunsun bunu kullanacak olanın yine birey olacağı söylendikten sonra Osmanlı asker ve ricalinin çoğunun cesareti teslim edilerek yine de zafere dair ümitli oldukları belirtilir. Bu açıklamaların ardından yeniçeri ağası ve ocak ricaline hitap edilerek bu meseleler hakkındaki fikirleri, daha da önemlisi bundan sonra bütün gayretlerini ortaya koyup koymayacakları ve kendi askerlerine kefil olup olmayacakları sorulmaktadır. Benzer sorular askerleriyle gelen ayanlara ve seferde olan diğer ricalere de yöneltilir. Ancak bu sorular basit bir belagat unsuru değildir. Meşveretten sonra sözlerini tutacaklarına dair naibe bir hüccet hazırlatılarak padişaha gönderilecektir. Yani burada resmi ve yazılı bir şekilde söz vermeleri beklenmektedir ki Vâsıf bunu bir anlaşma “*muahede*” olarak nitelendirmektedir. Öte yandan, kendilerine veya askerine güvenmeyen zabıtların çekilmekte serbest oldukları ve hiçbir şeyden mesul tutulmayacakları bildirilir. Bir anlamda çaresizlikten kaynaklanan bir nevi senet hazırlanması yöntemine başvurulduğu görülmektedir ki, böyle ilginç bir hüccetin çok yaygın olmadığını söyleyebiliriz. Sadrazamın beklentisine cevaben meclisten sonra askerini toplayan ve bildiriye okuyan zabıtan, tek tek gelerek askerlerini itaat altına aldıklarını bildirmişlerdir. Yani askerlerine kefil olmuş ve hatta ordu naibine hüccet ettirmişlerdir.

Meşverette verilen teminatlar neticede bir işe yaramamış ve tam da sanihada belirtilen meselelerden dolayı kısa bir süre sonra Ruslar karşılarında yine güç durumda kalmıştır. Rus ordusunun Kalas ve Siret Suyu hattını takip ederek bir kez daha Maçın’da çarpışacağı netleşince, Rumeli seraskeri bölgeye gönderilir. Amaç, merkez ordu gelene kadar Rus ordusu hücumu geçerse hazırlıksız yakalanmamak ve yakın mesafede olan ana ordunun yetişmesi için vakit kazandırmaktır.⁵⁹ 7 Temmuz’da ordu Ağa Paşa komutasında Maçın’e doğru sevk edilir.⁶⁰ Bu arada Mustafa Paşa’nın acil yardım çağırısı üzerine yeniçeri ağası, Tepedelenli Ali Paşa, Cabbarzâde Süleyman Bey ve Kara Osmanoğlu Hacı

⁵⁹ *Enverî Taribi*, III, s. 838.

⁶⁰ *Enverî Taribi*, III, s. 837; Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 99b. Ordunun hareketi ve Maçın’e takviye kuvvetlerin acilen gönderilmesine dair, bk. BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 2 (6 Za 1205/7 Temmuz 1791).

Mehmed Ağa'nın⁶¹ derhal oraya gitmesi emredilir.⁶² Ana orduyla Maçın'deki birliklerin birleşmesini engellemeyi planlayan Ruslar ise bir an evvel harekete geçmeyi hedeflemiştir. 7 Temmuz'da Maçın karşısındaki adaya geçtiklerine dair söylentiler dolaşmaktaydı. Bunun yanı sıra, kayıklar ile Kıztaşı'na da bir miktar asker geçirirler. Bu saldırıdan sonra yeniçerilerin piyade birliklerinin önden, süvari birliklerinin iki konak geriden gitmesine karar verilir.⁶³ Maçın'ın bu şekilde yavaş yavaş abluka altına alınmasını engellemeye çalışan Rumeli valisinin çabalarıyla düşmanın bir kısmı geri çekilmek zorunda kalır.⁶⁴ Ancak sahilde olan sazlıklarda düşman askerinin pusu kurma ihtimaline karşı zabitan Rusları daha fazla takip ettirmez.⁶⁵

İlk grup gittikten sonra ordunun bir kısmı – daha ziyade defterdarlık görevlileri ve katipler - Hırsova'da bırakılır. Sadrazam ile diğer üst düzey komutan ve rical ise Daye karyesine yönelir. Sadrazamın amacı ana ordunun Hırsova'da kaldığı izlenimi vererek Rusların arkadan gelen yardım birlikleri tarafından hazırlıksız yakalanmasını sağlamaktır.⁶⁶ Aynı maksatla, henüz Daye Köyü'ne ulaşan Kara Osmanzâde Hacı Mehmed Ağa ve Cabbarzâde, birliklerini derhal Kıztaşı'na sevk ederler.⁶⁷ Hırsova'dan gönderilen takviye kuvvetleri henüz yolda iken o gece askerlerini Maçın tarafına geçiren Rusların 8 Temmuz'da saldırıya geçeceği haberi orduya ulaşır. Nitekim bölgeye seher vakti ulaşan bir kısım yeniçeri askerleri metrisler kazmaya başladıkları sırada Ruslar saldırıya geçer. İki taraf arasında başlayan top ateşi devam ederken Osmanlı süvari kuvvetleri ara sıra ileri yürüyüş yapmaktadır. Rusların top saldırısı arasında ilerlemeye çalışan Osmanlı askerine karşı Ruslar birkaç koldan saldırıya geçmiştir.⁶⁸ O arada bir sazlığa sığınan Rus askeri ile metristeki askerler çarpışır ve ardından Rus askeri tekrar sazlığa çekilir. Rus askerinin yine sazlık tarafından saldıracağı düşünülerek tüm dikkat oraya verildiğinden Rus askerinin çoğunun aksi istikametteki siperlerden saldırması ciddi bir şaşkınlık yaratmış, o sırada henüz gelmiş ve yol yorgunu olan Cabbarzâde ve Tepedelenli'nin birlikleri mukabelede bulunmuş ise de Rusların top ateşine dayanamayarak dağılmış, ardından Ruslar metrislere hücum etmiştir. Metrislerdeki askerinin mukavemeti ve ayan askerlerinin ara sıra karşı saldırısı bir netice vermeyince, geri çekilmeye başlanır ve firarlar da artmaya başlar. Komutanların

⁶¹ Sefere Kara Osmanzâdelerden Elhac Ahmed Ağa 2500 ve Elhac Mehmed Ağa 1250 ve Polat Ağa 1000 kişilik askeri birliklerle bizzat sefere katılmıştır. BOA, *KK. d. 39/5*, v. 1-2.

⁶² BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791). Ertesi günü diğer ocakların ve hemen ertesi günü ise tüm ordunun Maçın'e sevk edilmesi kararı alınmıştı. Ayrıca bk. BOA, *AMKT. d. 1026*, v. 1 (6 Za 1205/7 Temmuz 1791), 4 (6 Za 1205/7 Temmuz 1791).

⁶³ BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791).

⁶⁴ *Enverî Tarihi*, III, s. 838. BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791); BOA, *AMKT. d. 1026*, v. 7 (7 Za 1205/8 Temmuz 1791). Sadrazamdan Maçın seraskeri ve Rumeli valisine.

⁶⁵ *Vâsıf, Tarib*, TY 5978, v. 99b; *Enverî Tarihi*, III, s. 839.

⁶⁶ *Vâsıf, Tarib*, TY 5978, v. 99b; *Enverî Tarihi*, III, s. 839.

⁶⁷ BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791).

⁶⁸ *Enverî Tarihi*, III, s. 839; *Vâsıf, Tarib*, TY 5978, v. 99b-100.

gayretlerine rağmen bu firarın önü alınamadığı gibi askerler Maçın'deki orduyu yağma etmektedir. Oldukça yüklü miktarda peksimet, un, arpa gibi yiyeceğin yağmalanmasının yanı sıra firariler at, öküz ve develeri koşumlarından kesip çalmakta, cephanelikten silahları almakta ve geri kalanını da ateşe vermektedirler. Sadrazamın "hain" olarak nitelendirdiği cebeci ve topçular da mühimmatı korumak yerine görev yerlerini terk edip firarilere katılırlar. Delil taifesi de yağmacılar arasındadır.⁶⁹ Maçın savaşının bilançosu da oldukça ağır olmuştur. O sırada tezkire-i evvel unvanıyla orduda bulunan Enverî sadece Rumeli sancaklarından 150 şehidin oğluna tımar beratı yazdığını belirtmektedir.⁷⁰ Osmanlı ordusundaki kaybın genel olarak 700-800 civarı olduğu tahmin edilmektedir.⁷¹ Kıtık ve yokluk döneminde bin bir meşakkatle bir senedir toplanan mühimmat ve yirmi günlük zahire telef olmuştur. Vâsıf, Osmanlı ordusuna böyle bir hasarın "*düşman-ı din*" tarafından bile yapılmadığını büyük bir esfle belirtir.⁷² Bütün bunları haber alan III. Selim de yenilgi ve firarilerle ilgili kızgınlığını şu şekilde ifade eder;

*"Cüz'i düşman bizim imâni olmayan asâkirimizi perişan eylemiş. Bu kadar cebehâne ve zehâiri yağma edüb firâr eyledüklerinden gayri ehl-i İslam'ı katl-i nişîs eyleyen ehl-i İslam'ını malını yağma eyleyen askere şer'en ne lâzımdır suâl olunub siyâset lazımdır."*⁷³

Sultanın kızgınlığının en çok kime yöneldiğini tespit etmek tam olarak mümkün değildir. Zaten genel olarak tüm askerde bir başıbozukluk göze çarpar. Hatta yenilgiden kısa bir süre öncesinde kaimmakama yazılan bir raporda özellikle takviye amacıyla gönderilen askerlerin "*derme çatma*" asker olduğu vurgulanarak firar etmemeleri ve ordunun hezimetine sebep olmamaları için bir dizi acil tedbirler olması gerektiği eklenmiştir.⁷⁴ Bozgunun ilk olarak hangi grup asker arasında başladığı meselesine gelince, merkeze gönderilen ilgili bir raporda aslında askere çok ciddi bir suçlama yapılmadığı gibi, firarlar başlamadan önce askerinin 7-8 saat direndiği ve bu kadar uzun süre mücadelenin "*nadir*" olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, orada herhangi bir birliğin adı verilmemektedir.⁷⁵ Durumla ilgili kendi

⁶⁹ BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791). BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 9 (9 Za 1205/10 Temmuz 1791) ve 10 (10 Za 1205/11 Temmuz 1791). Sadrazamdan kapı kethüdası Emin Ağa'ya. Firarilerin yakalanması ve arabaların gönderilmesine dair emir için bk. BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 39 (26 Za 1205/27 Temmuz 1791). Ayrıca bk. Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 100b, 102.

⁷⁰ *Enverî Taribi*, III, s. 843.

⁷¹ BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791).

⁷² Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 101.

⁷³ BOA, *HAT 191/9421* (*tarihsiz*).

⁷⁴ BOA, *A.MKT.d. 1205*, v. 81-82 (24 R 1205/19 Aralık 1790).

⁷⁵ BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791). Ayrıca merkez tarafından da tayinat ve mühimmat irsalinde de herhangi bir kusur olmadığı da vurgulanmaktadır. Ancak yağmadan sonra ciddi bir zahire noksanı baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan sadrazam tarafından gönderilen başka bir belgede askerinin sebatsızlığının perişanlığın temel sebep olduğu belirtilmektedir. BOA, *HAT 209/11121* (*tarihsiz*); BOA, *HAT 1008/42337* (*tarihsiz*).

değerlendirmelerini gönderen sadrazam da benzer bir yorum yapmakta ve kendisinden kat kat fazla olan Rus askerine tüm ordunun gayet güzel mukabele ettiğini belirtmektedir. Sadrazama göre seferlerde genel sıkıntılardan biri Anadolu'nun muhtelif yerlerinden gelen ve 30 bazen 40-50 gün beyhude bekletilen Anadolu askerinin savaşa girene kadar sabrını yitirmesi ve hele de kış yaklaşıyorsa bir an evvel memleketine dönmek istemesidir. Ona göre bu tip askerlerin oyalanmadan savaşa sokulması şarttır. Bunun yanı sıra, Anadolu'dan gelen askerlerin yanında harçlık olmaması ve olsa bile kısa sürede bitmesi de sıkıntı yaratmaktadır. Orduda düzenli yiyecek verilmezse, çoğu at ve silahlarını satmak zorunda kalmakta ve muharebeyi beklemeden geri dönmektedir. Yine orduya gelen eyalet askerlerinin *başbuğ* adı altında komutanların emrinde geldikleri ve bunların asker üzerinde fazla bir otoritesi olmadığından dolayı kendi ayanlarının bizzat cepheye gelmesi gerektiği de belirtilmektedir. Bunun yanı sıra genel anlamda zabitan ve komutanların askerden evvel kaçtıkları yorumu da yapılmaktadır. Ancak, sadrazama göre yukarıda belirtilenler dışında hiçbir sıkıntı meydana gelmemesine rağmen yine de Ruslar karşısında başarılı olunamamıştır.⁷⁶ Ancak, sadrazam kendi kapı kethüdasına yazdığı bir yazıda ise askerin daha düşmanla çarpışmadan bozgun alametleri göstermeye başladığını yazar.⁷⁷

Aynı bozgunla ilgili kısa bir rapordan, özellikle Çapanoğlu askerlerinin erken bozulduğu anlaşılır. Yedi saatlik çarpışmanın ardından her iki tarafta yorgunluk emareleri görülmeye başlamıştır. Bunun farkına varan Rus General, Tepedelenli Ali Paşa komutasındaki birliğin üzerine daha yoğun hücumla geçer. Tepedelenli birlikleri ve diğer Osmanlı komutanları gayet iyi şekilde hücumları savuşturduğu sırada Çapanoğlu'nun askerleri de savunmaya katılır. Ancak Çapanoğlu birliklerinin, düşmanın "*iki humbara*" atmasıyla ürktüğünü bildiren rapor yazarı, bu askerlerin hemen geri döndükleri ve rast geldikleri malzemeleri yağmalayarak firara başladıklarını, gerisinin ise çorap sökücü gibi geldiğini belirtir. Kaçan askeri gören Arnavut askerleri de metrislerden çıkarak sağda solda yağma yapmaya ve ardından da firara başlarlar. Dolayısıyla burada da kontrolsüzlük ve itaatsizlik had safhaya çıkınca ordunun geri dönmesine karar verilir.⁷⁸

Yenilginin muhasebesi sadece sıradan askere yönelik değildir. Eleştirilerden birisi ehliyetsiz ve savaş tecrübesi olmayan komutan ve ricalin kilit görevlere getirilmesidir. Enveri'ye göre, "*ömründe savaş görmemiş*", ve "*savaş bilelerinden gafil*" olan Rumeli valisinin de kabahati vardır. Orduda bir kere bozulma belirtisi

⁷⁶ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 11-12 (11 Za 1205/12 Temmuz 1791). Sadrazamdan kaimmakam paşaya.

⁷⁷ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 9 (9 Za 1205/10 Temmuz 1791). Sadrazamdan Kapı kethüdası Emin Ağa'ya.

⁷⁸ BOA, *HAT 209/11121* (tarıhsız); BOA, *HAT 210/11317* (21 Ra 1205/22 Temmuz 1791). İkinci belgenin yazarı sadrazam iç çukadarı olup bazı meseleleri halletmek üzere İstanbul'a gelen Üveys Ağa'dır.

göründükten sonra artık felaketin önüne geçmek mümkün değildir.⁷⁹ Ancak yine de, “*rüesa-yı asâkir bak budur ki bir kusur*” etmedikleri yorumunu yaptıktan sonra Rus saldırısının tahmin edilenden bir gün evvel gerçekleşmesini esas sorun olarak göstermektedir. Maçin’e gönderilen takviye birliklerinin henüz Daye Köyü civarında iken saldırı haberini aldıkları, dolayısıyla dinlenmeksizin yol alıp varır varmaz muharebeye başladıkları için düşman karşısında pek başarı gösteremediklerini iddia etmektedir. Aynı yazar takviye kuvvetleri yardıma gelirken karşılaştıkları firari askerlerin de morallerini bozmuş olabileceğini, hatta bir kısmının da diğerleri gibi rast geldikleri ağırlıkları yağma ederek geriye döndüğünü belirtmektedir.⁸⁰ Öte yandan, Vâsıf hatanın bir kısmını yeniçeri ağasına yükler. Metrisleri dolaşarak askeri bizzat cesaretlendirmek yerine, bir tepeye çıkarak top ateşlemeyi tercih etmesini ve bir faydası olmadığını görünce topları da bırakarak dönmesini eleştirir.⁸¹ Yine aynı şekilde ricalin de savaşın gidişatıyla meşgul olacaklarına tütün içip keyiflerine baktıklarını belirtir.⁸² Bu iddiaların padişahın kulağına kadar gittiğini, III. Selim’in kul kethüdasının yeniçeri ağası atanmasına dair tereddüdünden de anlıyoruz. Padişah, Maçin vakasında yeniçeriği iyi idare edemediğinden dolayı Bektaşî Süleyman Ağa yerine atanan kul kethüdası Arabzâde Ahmed Ağa’nın derhal azlini ister.⁸³

Enverî’ye göre düşmanın nereden ve ne zaman saldıracağıın tam olarak bilinmemesi Osmanlı ordusunun hezimetinin esas nedenidir.⁸⁴ Gerçekten de bir gün evvel Tuna’yı Kalas tarafından geçip atların gizlenebileceği kadar uzun bir sazlığa saklanarak o gece Maçin’deki metrislere saldıran Rus askeri, yarım saat metristeki askerlerle savaştıktan sonra tekrar o bölgeye kaçmıştır.⁸⁵ Burada da Osmanlı komutanlarının tedbirsizliği önemli bir hata gibi görünmektedir. Çünkü anlaşılan komutanlar sazlık alanı su bastığını düşünerek oraya bir keşif kuvveti göndermemiştir. Bunu diğer bir tedbirsizlik takip etmiş, olası bir saldırının yine sazlık tarafından geleceği zannıyla askerin çoğunu sazlık civarına yığmışlardır.

⁷⁹ *Enverî Taribi*, III, s. 842.

⁸⁰ *Enverî Taribi*, III, s. 840-41; Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v.100b. Savaş ortamı olduğu için yağmalanan mallar arasında daha ziyade askeri mühimmat vardı. Firari askerlerin koşumlarından kesip kaçırdıkları atların yanı sıra cephanelerden kurşun ve barut gibi mühimmatın alabildiklerini aldıkları alamadıklarını ateşe verdikleri anlaşılıyor. Bu hengâmede büyük zorluklarla biriktirilen ordunun 20 günlük zahiresinin de telef olduğu anlaşılıyor. Daha sonra bütün bu arbededen artakalan mühimmat ve yiyeceğin 25-30 guruşa tutulan kimselere toplatılıp camız ve atlarla Hırsova’ya gönderilmesine çalışılmıştır.

⁸¹ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 101b.

⁸² Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 101b, 102.

⁸³ BOA, *HAT 200/10189* (tarihsiz). III. Selim “*hyanetine*” dair sözler işittiği Arabzâde’nin cezalandırılmak yerine yeniçeri ağası olmasına da ayrıca kızmıştır, BOA, *HAT 196/9810* (tarihsiz). Savaş sırasında böyle bir azlin uygun olmadığını bildirilmesiyle azli ertelenen yeni yeniçeri ağası ordunun İstanbul’a gelmesinden kısa bir süre sonra azledilmiştir.

⁸⁴ *Enverî Taribi*, III, s. 841.

⁸⁵ *Enverî Taribi*, III, s. 841.

Ancak Ruslar yine Osmanlı komutanlarını yanıltarak bu defa aksi istikamette olan bir tepelikten (sırttan) saldırmış, sazlık alandan çok az asker geçirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı askerlerinin çoğu sazlıktan çıkan az sayıda Rus askerini yendiğini düşündüğü anda ana kuvvet diğer taraftan siperlere top atışına başlamıştır.⁸⁶ Sadrazamın gönderdiği Çapanzâde Süleyman Bey ve Tepedelenli'nin askerleri o sırttan saldırı Rus askerlerini durdurmaya çalışmış ancak yorgunluktan fazla bir başarı gösterememiştir. Ayan askerinin zamansız geri çekilmesi de moralleri bozmuş ve dehşeti attirmiştir.⁸⁷

Sadrazam Yusuf Paşa Maçın bozgunu sırasında Daye Karyesi'ndedir.⁸⁸ O sırada kendisinin yanında bulunan Zâimzâde Mehmed Sadık Efendi'ye göre sadrazam tepelik bir yerde kaçan askerlerle karşılaşmış onları durdurmayı başaramayınca hemen orada bir çadır kurdurarak askeri başına toplamak ister. Ancak çevresindeki ricalin bunun faydası olmayacağını belirtmesi üzerine geriye dönmeye karar verilir.⁸⁹ Bozgunundan sonra dağılan askeri tekrar toplamak, ordunun tamamen dağılmasını engellemek ve gerekli askeri hazırlıkları yapmak üzere bir an evvel Hırsova'ya çekilme kararı alınır. Ve ertesi günü Hırsova'ya dönülür (11 Za/12 Temmuz).⁹⁰ Bu arada Maçın'deki Rus birliklerinden bir kısmı Maçın tarafında olan adaya geçerken köprü yıkıldığı için bir kısmı Kalas'ta bir kısmı ise Maçın tarafında kalır. Vâsıf böyle önemli bir fırsat zamanında haber alınamayıp gerekli hamle yapılamadığı için haklı olarak hayıflanmaktadır.⁹¹ Hırsova Sahrası'nda yapılan meşverette Anadolu'dan yeni gelecek takviye kuvvetle iki gün zarfında tekrar Maçın'e hareket edilmesi kararı alınır. Ancak ordunun genel hücumuna kadar beklenmeden, Rumeli valisi Mustafa Paşa'nın birlikleri ileri sevk edilir (16 Temmuz). Ani bir saldırıdan korunmak üzere bin kadar asker gece gündüz karakol yapmak üzere görevlendirilir. Tuna kapudanı Ahmed Paşa da Tuna donanmasıyla İbraîl'e demir atar.⁹² Hırsova'da 10 gün kadar toparlandıktan sonra 18 Temmuz'da harekete geçilerek Yeniköy karyesine ulaşılır ve 24 Temmuz'da Maçın'e varılır.⁹³

Maçın Boykotu

Maçın bozgunu sonrası tüm hazırlıklara rağmen Koca Yusuf Paşa ordunun artık kolay kolay toparlanamayacağını farkındadır. Dolayısıyla Rus generali Reprin'e "yer göke götürmez" kuvvetli bir Osmanlı ordusunun Maçın'de savaşa hazır

⁸⁶ *Enverî Tarîhi*, III, s. 841-42.

⁸⁷ *Enverî Tarîhi*, III, s. 840-41.

⁸⁸ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 8 (8 Za 1205/9 Temmuz 1791). Sadrazamdan Hırsova muhafızı Ahmed Paşa'ya.

⁸⁹ Mustafa Öge, *Mehmed Sadık Zâimzâde: Vaka-yı Hamidiye (Tenkidli-Transkripsiyon)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi: 2001, s. 147.

⁹⁰ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 11-12 (11 Za 1205/12 Temmuz 1791). Sadrazamdan kaimmakam paşaya.

⁹¹ Vâsıf, *Tarîh*, TY 5978, v. 101b.

⁹² BOA, *HAT 151/6353* (14 Za 1205/15 Temmuz 1791).

⁹³ *Enverî Tarîhi*, III, s. 844-45.

beklediğini fakat boş yere kan dökülmesini istemediğinden sulhu gözden çıkarmadıklarını bildiren bir mektup yazar.⁹⁴ Aslında Paşa'nın en büyük endişesi ordunun tamamen dağılması ve Rusların yeni bir saldırıya geçmesidir. Bu sebeple, Rus generaliyle irtibata geçeceğini kethüda-yı sadr-ı alî Mustafa Reşid Efendi'ye söylemiştir. Ardından Vâsif Efendi'yi İbrail'e göndererek onun vasıtasıyla Repnin'le müzakereye başlar.⁹⁵ Gelişmeleri haber alan III. Selim, askerın savaştan iyice ümidini kestiğini düşünerek çok üzölmüş ve bir o kadar da sınırlenmiştir. Kısa bir süre sonra, sadrazamın barıştan ziyade savaşa önem vermesini emreden oldukça ağır bir yazı gönderir.⁹⁶ Üstelik III. Selim'e göre Rus murahhasının görüşmelerde Turla sınırında ısrar etmesine rağmen sadrazamın Vâsıf'ı göndermesi abestir⁹⁷ ve adeta "düşmana yalvarmak" anlamına gelir. Vâsıf'ın "mutemed" olduğundan nasıl emin olduğunu sormayı da unutmaz. Sadrazamın ifadelerinin birbiriyle çeliştiğini söyleyen padişah, Maçın vakasından sonra orduya nizam verdiğini belirtmesine rağmen şimdi askerın itaatsizliğinden yakınmasını idrak edemediğini de ekler. Düşmanın karşısında hiçbir mukabele yapılmadan barış yapılmasının hiçbir avantajının olmayacağını, görüşmelere başlasa bile bir yandan savaşa devam etmesi için kendisine ruhsat verildiğini belirten III. Selim, derhal savaşın gidişatını değiştirmek için çalışmasını tembih eder.⁹⁸ III. Selim'i kızdıran mesele, mütareke görüşmelerinde "kızılbaş" olarak bahsettiği Vâsıf'ın, Turla'nın iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmesine razı olmasıdır.⁹⁹

Ordu ricalinin bir kısmı da III. Selim'le aynı görüştedir ve mütareke için öne sürölen şartları ağır bulmaktadır. Onlar da ordunun henüz tam anlamıyla nihâi bir yenilgiye uğramadığını ve bu kadar ağır ön şartlarla sulh görüşmelerine başlamak için henüz erken olduğunu düşünmektedir. Ön şartlar gerçekten ağırdır: Kaynarca

⁹⁴ Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 108b; *Emverî, Tarib*, III, s. 847-48. Ayrıca bk. BOA, *AMKT.d. 1026*, v. 27 (7 Z 1205/7 Ağustos 1791).

⁹⁵ Ağustos 1791'in ilk günlerinde Repnin'le Kalas'ta buluşan Vâsıf on gün boyunca muhtelif konuları müzakere etmiştir. Menchinger, *An Ottoman Historian*, s. 23. Görüşme detaylarının bizzat Vâsıf tarafından anlatımı için bk. Vâsıf, *Tarib*, TY 5978, v. 102b, 109. Ayrıca bk. *Emverî Taribi*, III, s. 848-49.

⁹⁶ TSMA, D. 10749, v. 20b.

⁹⁷ III. Selim'in Vâsıf'ın güvenilir olmadığına dair imasının açıklamasını bir başka hatt-ı hümayunundan öğrenebiliyoruz. III. Selim'e göre "Nemçe'den red olunacak Eflak'ı Moskov'dan red olunacak gibi mütâreke şurûtuna koyan ve Moskovlı'nın fimâ-ba'ad Eflak'a müdâhalesine sebep olan öyle bir müfsid berife" baş muhasebecilik verilmemeliydi. Zaten hemen görevden alınıp ordudan Belgrad defterdarlığı göreviyle uzaklaştırılmasını emreder. TSMA, E. 806-36/356-36 (tarihsiz).

⁹⁸ Eleştirdiği diğeri bir husus da yeniçeri ağasının azl edilerek yerine tecrübesiz birinin atanması TSMA, E. 806-31/356-25 (tarihsiz).

⁹⁹ III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, nşr. Sema Arıkan, Ankara: TTK, 1993, s. 36; Menchinger, *An Ottoman Historian*, s. 23-24, 142. Vâsıf, akabinde Belgrad'a gönderilmiştir. Ordu görevinden döner dönmez 20 S 1205/19 Ekim 1791'te Bozca Ada'ya nefy edilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Topkapı Sarayı Arşivi 4819, Üçüncü Sultan Selim Döneminde Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi", *Belleten*, XXXVII/148, (1973), s. 611.

Antlaşması ve akabinde imzalanan tüm antlaşmaların geçerliliğinin kabulü, Eflak Boğdan'ın belli şartlar altında Bab-ı Ali'ye bırakılması ve Turla sınırının iki devlet arasında sınır kabul edilmesi. Vâsıf bile şartların insafsız ve adaletsiz olduğunu itiraf etmektedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla, Repnin'le görüşmeye çalışan sadrazamın bir anlamda yenilgiyi kabul ettiği ve artık Ruslara göre daha dezavantajlı şartlarla görüşmeler yapmaya razı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰¹ Ancak, Rusların öne sürdüğü şartlardan üçüncüsü olan Turla nehrinin sınır kabul edildiği takdirde Özi'nin ve Hocabey'in Ruslarda kalacağı aşıkâr olduğundan, III. Selim'in bunu kabul etmeyeceğinden çekinen Yusuf Paşa nihayet bunu ordu ricaline danışmaya karar verir.

Dolayısıyla sadrazamın emriyle 11 Z 1205/11 Ağustos 1791 tarihinde orduda büyük bir meşveret yapılır. Önce kethüda-yı sadr-i ali Mustafa Reşid Efendi'nin ardından sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın çadırında yapılan ordu meşveretine katılanlar, sadrazam Yusuf Paşa'ya III. Selim'e bir mektup yazarak ordunun savaşa devam etmekteki isteksizliğini anlatmasını rica ederler. Maalesef seferin gidişatıyla ilgili çok detaylı bilgiler veren Enverî ve Vâsıf orduda düzenlenen meşveret ve akabindeki gelişmeler hakkında fazla bilgi vermez. Kalas'tan henüz dönen ve ordudaki meşverete katılan Vâsıf, Maçın bozgunu sonrası bir meşveret düzenlendiğini belirtmekte ve bu kararın bir mahzarla İstanbul'a yazılması için önce çavuşbaşı ağanın görevlendirildiğini ancak kendisinin çekinmesi üzerine sınırlanan sadrazamın kendi iç çukadarını gönderdiğine çok kısaca değinmektedir. Enverî ise, tespit edebildiğimiz kadarıyla, meşverete hiç değinmemektedir. Dolayısıyla, meşveret ve mazbata detaylarını daha ziyade o sırada İstanbul'da bulunan Edib Efendi'nin kaleminden takip etmek mümkündür. Bir de bunu tamamlayıcı bilgiler veren az da olsa önemli arşiv vesikaları mevcuttur. Dolayısıyla ancak bu kaynaklar üzerinden Maçın sonrasındaki meşvereti ve İstanbul'daki yankılarını takip edebiliyoruz.

Ordu tarafından gönderilen orijinal mazhar suretini henüz tespit edemediğimiz için bu meşveretle ilgili detayları Edib Efendi tarafından aktarılan versiyonundan takip etmek durumundayız. Edib Efendi'nin bir harfine bile dokunmadan suretini verdiğini iddia ettiği mazhar aslında söz konusu meşveretin mazbatası¹⁰² gibidir. Burada verilen detaylara göre, ocak ağaları, vezirler ve sivil rical ilk olarak kethüda bey (Mustafa Reşid Efendi'nin) çadırında toplanır. Reşid Efendi toplantıya katılanlara Ruslarla savaş veya barış konusundaki tercihlerini sorar. Ancak bunun keyfi bir soru olmadığı, III. Selim'in aynı soruyu sadrazama yönelttiği ve kendisinden acil bir cevap beklediği anlaşılıyor ki bunu Reşid Efendi çadırındaki

¹⁰⁰ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 109.

¹⁰¹ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 103: "Maçın perişânlığı vukuunda Kethüda Bey'e men'-i mübârebede hem-dest-i ittifâkı olanlara sadr-ı azam sitem ve itâb edüb işte bu keyfiyetin vukuûna sebep siz oldunuz. Benim re'yime mutâvât edeydiniz bu câr-silk vuku bulmayub şân-ı devlet yerinde iken belki miżâc-ı vakte murâfık bir maslahata zafer-yâb mümkiin olur idi."

¹⁰² Mazbatanın sureti için bk. A. Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1999, s. 242-47.

ricale de ifade eder. Bu zor kararı ve sorumluluğu tek başına üstlenmek istemeyen sadrazamın niçin genel bir meşveret yerine önce kethüdası vasıtasıyla cevap istediği ise henüz net değildir. Altının çizilmesi gereken diğer bir husus ise, III. Selim'in sadrazama sulh ve savaş arasındaki tercihin sormasına rağmen kendisinin “cenk olunması ve düşmandan intikam alınması” ile ilgili arzusunu yazdığı hatta belirtmiş olduğudur. Dolayısıyla sultan, sadrazam vasıtasıyla ordu ricalinin kanaatini sormasına rağmen aslında onlara pek tercih hakkı tanımamaktadır. Gerçekten sadrazam da, Reşid Efendi vasıtasıyla padişahın emrine uyması gerektiği “başka türlü hareket edemeyeceğini” ricale duyurmuş olmaktadır. Yani, ordu ricalinden beklenen aslında savaşa devam kararını onaylamalarıdır. Ancak, rical şaşırtıcı bir tavır alarak padişahın iradesinin ve sadrazamın telkininin aksine savaşa devam edilmesine karşı çıkar ki, bu tavrı kısa bir süre sonra sadrazamın otağında da yenileyecekler ve ardından da bu kanaatlerini bir mazhar şeklinde padişaha ileteceklerdir. Maçin'deki meşveret ve mazharı önemli kılan da budur ve bu tam anlamıyla bir ordu boykotudur.

Reşid Efendi'nin çadırında kimin ne dediği tek tek ifade edilmemektedir. Ancak söz alan herkes ordunun ve askerinin durumundan şikâyet edip sürekli firar eden sebatsız bir asker güruhuyla savaşa devam etmenin mümkün olmadığını itiraf ederek, söz birliği etmişçesine sulh taraftarı olduklarını belirtir. Daha da önemlisi bu kararlarından kesinlikle dönmeyeceklerini belirterek “*bu mabalde ve efendimiz huzurunda ve'l-basıl dünya ve ahirette bu veçhile söyleriz, gayri dürlü söyleyeceğimiz yoktur*” diyerek tartışmayı keserler.¹⁰³ Bu görüşmeden sonra sadrazamın otağında toplanan rical yine aynı meseleyi bu kez doğrudan sadrazamın kendisiyle görüşmek durumunda kalır. Padişahın hattını okuyan sadrazam, “*ben şevketlü kerâmetlü veliyyü'n-ni'metimiz efendimiz pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri tarafından cenge me'mûrum, musâlahayı ba'de-zîn tercih edemem*” diyerek kendi tavrını ortaya koyar. Ardından tüm ciddiyetle savaş hazırlıklarına başlanmasını emreder. Meclistekilere Repnin'le yapılan görüşmelerin raporlarının payitahta sunulduğunu ancak III. Selim'in cenk olmadan barış yapılmasını “*şan-ı devlete*” aykırı bularak buna karşı çıktığını belirterek meseleyi açan Yusuf Paşa, padişahın prensip olarak barışa karşı olmadığını ancak daha avantajlı şartlarda düşmanla masaya oturmak istediğini belirtir.¹⁰⁴ Hatırlanacağı üzere Repnin'le görüşmelerde sulh için üç temel ön şarttan birisi Turla'nın iki devlet arasında sınır kabul edilmesidir ki bu Özi ve Hocabey'in elden çıkması demektir. Dolayısıyla III. Selim Tuna'nın sınır kabul edilmesini daha uygun bulmaktadır. Ona göre Turla'nın sınır çizilmesi Eflak ve Boğdan'ı da tehlikeye atmaktadır.¹⁰⁵ Aslında bu madde Petersburg'da görüşmeler yapan Prusya ve İngiltere elçileri tarafından da Osmanlı adına kabul edilmiştir. Zaten savaşın

¹⁰³ Edib, *Tarih*, s. 242-43.

¹⁰⁴ TSMA, D. 10749, v. 20, BOA, HAT 1008/42356 (tarihsiz); Edib, *Tarih*, s. 243.

¹⁰⁵ BOA, HAT 1008/42337 (tarihsiz); HAT 1008/42356 (tarihsiz); HAT 151/6365 (tarihsiz). Belgelerde Fransa'nın Ruslarla musalaha için Pirezin Suyu'nu sınır olarak belirleme çabalarından da bahsedilmektedir.

başından beri II. Katerina'nın barış için esas şartı budur. Selim'in bir yandan müzakereler devam ederken diğer taraftan Osmanlı Devleti savaşta bir galibiyet alırsa Rus hükümetinin Bab-ı Ali'nin isteklerini daha fazla dikkate almak durumunda kalacağını düşündüğü açıktır.¹⁰⁶

Öte yandan, sadrazamın ordu meşveretindekilere “*ceñge memurum*” demesi padişahın iradesine mecburen uymak zorunda olduğunu ve diğerlerinde de aynı şeyi beklediğini belirtmek içindi. Şahsi fikri ise aslında sulhun lüzumu ve mevcut askerle savaşın kazanılamayacağıdır. Dolayısıyla tereddüdünün sebebi sulh meselesinden ziyade padişaha iradesinin aksine bir karar çıkmasını engellemektir. Yoksa kendisi de askerinin durumunun çok iyi olmadığını bilincindedir; zira sürekli teftiş yapılmasına ve teşvik veya cezalandırılmasına rağmen askerlerin çoğu her gün birer ikişer firar etmektedir.¹⁰⁷ Orduda kalan ocak asker ve zabitlerinin de moral açısından kötü durumda olduğu, padişahın fermanı geldiğinde itaat edeceklerini belirtmelerine rağmen savaşa pek hevesli olmadıkları aşikârdır.¹⁰⁸ Hatta sadrazam, mecliste uzun süredir orduda görev yaptığından askerinin ne olursa olsun uzun süre sebat etmeyeceğinden emin olduğu için “*şan-ı devleti*” korumak üzere sulha meylettiğini de itiraf eder.¹⁰⁹ Ancak, Yusuf Paşa'nın şahsi kanaatine rağmen savaşa devam etmekte ısrarının gerçek sebebi cezalandırılmaktan çekinmesidir. Gerçekten de Maçin Vakası ve mütarekenin imzalanmasından sonra ciddi anlamda korkuya düştüğü ve tekaüdlük veya sadrazamlıktan istifa etmek arasında gidip geldiği anlaşılmaktadır. III. Selim bir süre Paşa'nın korkularının yersiz olduğu konusunda onu teselli etmiş olmasına rağmen kendisini çok zaman geçmeden azletmiştir (12 N 1206/ 4 Mayıs 1792).¹¹⁰

Meşverette, Yusuf Paşa barışa meyilli olmasına rağmen savaşa zorunlu olarak devam etmek durumunda kaldığını açıkça ifade ediyordu ki mecliste kuvvetli karşı fikirler üretmemesi/üretmemesi bununla alakalı olsa gerektir. Öte yandan barış yanlısı olan grubun meseleyi gayet makul argümanlarla ortaya koyduğu söylenebilir. Nitekim savaşa her zaman hazır olduklarını ve asla padişahın emrine karşı gelmek gibi bir niyetlerinin olmadığını belirten ordu ricali, savaşa devamın o kadar basit bir

¹⁰⁶ *Mükaleme Mazbataı*, IV, İstanbul: Takvimhane-i Âmire, 1273, s.38; Allan Cunningham, “The Oczahov Debate”, *Middle Eastern Studies*, 1/3 (1965), s. 226.

¹⁰⁷ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 55-56 (7 Z 1205/7 Ağustos 1791), sadrazamdan kaimmakam paşaya. Ordudan kaçan firarilerin bazılarının kulak ve burunları kesiliyordu. Bunun yanı sıra Tuna donanmasına alınan bazı dalkılıçların nehre atlayarak firar ettiğini de aynı belgede belirtilmektedir. Yine aynı belgede, sadrazam zaten az olan piyadelerin sayısını gittikçe azalmakta olduğunu, hatta mektubu yazdığı gün Anadolu yeniçerilerinden 60 kişinin firar ettiğini esefler belirtmektedir. Ayrıca bk. Edib, *Tarih*, s. 245.

¹⁰⁸ BOA, *A.MKT.d. 1026*, v. 27-28 (7 Z 1205/7 Ağustos 1791), sadrazamdan kaimmakam paşaya. Sadrazam fermanın ocaklarda tek tek okunduğunu her birinin fikir ve düşüncelerinin kaleme alınmış bir mazbata olarak kendisine gönderileceğini belirtmektedir.

¹⁰⁹ Edib, *Tarih*, s. 245.

¹¹⁰ Edib, *Tarih*, s. 322-23. Azlinin zamansız olduğu ve payitahta şaşkınlık ve tepki yarattığına dair bk. Uzunçarşılı, *Dış Ruzname*, s. 638, 640.

karar olmadığını ve her açıdan değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Enine boyuna tartışılmadığı takdirde mevcut bazı toprakların da elden gidebileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerektiğini hatırlatırlar. Argümanlarındaki esas vurgu, savaşa devam edildiği takdirde padişahın istediği gibi bir galibiyet yerine bir yenilgi alınması ihtimalidir. Bunu çok sarıh bir şekilde belirtmeseler de mevcut askerle başka türlü netice alamayacaklarına dair kesin bir kanaatleri olduğu çok açıktır. Nitekim firari askerlerin durumuna tekrar değinip yaz ayında bile askerin kaçtığını ve kış yaklaştıkça bu firarların daha da artacağını öne sürüp tüm cezalara rağmen bu işin önünü alamadıklarını itiraf etmektedirler. Bunun yanı sıra, düşman karşısında ordunun durumunun da hiç açıcı olmadığını ve düşmanın güçlü silah ve müstahkem mevkiileri karşısında durmanın imkânsız olduğunu belirtirler. Bu şartlar altında meydan savaşının bir netice vermeyeceğini ve ancak top, tabya ve metris savaşının olabileceğini vurgulayan ordu ricaline göre, düşman aylarca bu tip bir savaş yapsa zorlanmaz ancak kendi askerleri ise düşmanın top ateşine ancak birkaç ay dayanabilirdi. Maçın bozgunundan sonra orduyu tekrar toplasalar bile düşmanla karşılaştıklarında bu asker yine firar edecekti. Geriye ancak zabitan ve birkaç adamının kalacağını belirttikten sonra sadrazama sulhu tercih ettiklerini yinelerler. Aslında tam bu noktada oldukça mantıklı bir noktaya parmak basmaktadırlar. Mevcut şartlarda savaşa devam edilip yine başarısız olunursa, Ruslar bu sefer müzakerelerde çok daha avantajlı duruma geçerek daha ağır ödümler isteyecektir. Hatta Rusların Osmanlı ordusunun gerçek durumunu bilse kesinlikle ön görüşmeler için bile masaya oturmayacaklarını belirtirler. Tüm bu sebeplerden dolayı ordu ricali en makul çözüm olarak görüşmelerin başlaması, sulhun yapılması ve ordunun toparlanmasına zaman tanınmasını görür. Ancak onların istediği bir iki yıllık bir süre değil, beş on sene askere tekrar nizam verilmesi ve ondan sonra kaybedilen kale ve toprakların daha güçlü bir orduyla tekrar alınmasıdır. Onlara göre, devlet ve ordu yerinde olduğu sürece er ya da geç her şey yerine oturacaktır.¹¹¹

Yusuf Paşa, bu konuşmaların ardından Ruslarla yapılacak musalahanın esaslarını belirten evrakları okuduktan sonra kesin kararlarını vermelerini ister. Meclisteki ricalin sulhtan yana olduğunu yinelemesi üzerine sadrazam böyle bir kararı padişaha kendisinin yazamayacağını ancak isterlerse kendilerinin bir yazıyla bildirebileceklerini belirtip, Ruslarla yapılan ateşkes senedini okur ve uygun olup olmadığını sorar. Ordu ricalinin senedin uygun olduğunu ve imzalanması gerektiğini belirtmesi üzerine meşveret sona erer. Meşverete katılanlar kendileri bir mazhar yazarak Sultan'a gönderirler.¹¹²

Mazhar sunma geleneği Osmanlı ordusunda oldukça yaygındır. Genellikle durum değerlendirmesi yapmak veya bir yenilgiden sonra ordunun kendini temize

¹¹¹ Edib, *Tarih*, s. 243-45. Farklı ifadelerle kısa bir özeti için bk. Ahmet Özcan, *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 1999, s. 58.

¹¹² Edib, *Tarih*, s. 245-46. Ayrıca bk. Kethüda Said, *Tarih*, 58.

çıkarmak üzere merkeze bu tip mazharlar gönderilir. Bir önceki (1768-1774) Osmanlı Rus savaşında Kartal Bozgunu sonrasında da benzer bir mazhar düzenlenmiştir (1770).¹¹³ Buze bozgunundan sonra İbrail'e dönen ordu ricali tarafından durumu açıklayan ama genel anlamda kimsenin kabahati olmadığını vurgulayan bir mazhar hazırlanmış, sadrazamın huzurunda okunduktan sonra ordu ricali tarafından imzalanarak III. Selim'e tatar Genç Osman Ağa vasıtasıyla iletilmiştir (6 M 1204/26 Eylül 1789).¹¹⁴ Bazen de ordu ricali sadrazam veya padişahın isteğine aksi bir karar ya da görüş bildirmek üzere mahzar düzenleyebilmektedir. Mesela, 10 S 1205/19 Ekim 1790'da yapılan meşverette de III. Selim'in isteğinin aksine ordu ricalinin ilerlemek istememesi üzerine sadrazamın direktifiyle bir mahzar hazırlanmıştır. Olayın ayrıntılarına bakarsak, 9 S 1205/18 Ekim 1790'da Silistre'den hareket eden ordu Bakıkcı sahrasına ulaşılmış ve hemen ertesi gün bir meşveret meclisi yapılmıştır. İsmail tarafının takviyesinin önemini vurgulayarak meclisi açan sadrazam, bundan sonra nasıl hareket edileceğine dair ordu ricalinin görüşlerini almak isteyince, önce kimse bir fikir beyan etmeye cesaret edememiş, ancak bir süre sonra ordu kadısı Keçecizade Salih Efendi tüm askerlerin "vatan" ve sıla özlemiyle geri dönmek istediğini ve ordunun neredeyse rical ve zabitanadan ibaret kaldığını ifade ederek ileriye hareketin bir faydası olmayacağını belirtmiştir. Ocak ağaları da bunu tasdik etmiştir. Sadrazam İsmail tarafına gidilmesi taraftarı olmasına rağmen meşveretteki bir grup bu fikre karşı çıkmış ve mevcut az miktarda askerle İsmail'e yardıma gitmenin bir faydasının olmayacağını vurgulamıştır. Vâsıf'a göre, devleti düşünenler sadrazamın fikrini onaylar. Ancak geri kalan "*bazı sâde-dilân-ı rüzgar*" bunu reddederek kısıtlı askerle gidilmesi ve en ufak bir olumsuz gelişme yaşanması durumunda askerlerin firar ve yağmaya yeltenebileceğini "*sedd-i râb-ı mü'manât olacaklarından başka sizî yağma belki ifnâ eyleyecekler*" diyerek belirtmişler, sadrazamın gözünü korkutmuş ve fikrini değiştirmişlerdir. Sorumluluğu yüklenmek üzere bir mazhar düzenlemeye hazır olduklarını bildirmeleri ve geri kalanların da bunu tasdik etmesiyle yazdıkları mazharı İstanbul'a gönderirler.¹¹⁵ Maçin'de hazırlanan mahzarı da bu kategoride ele almak gerekir.

Maçin Bozgunu ve Boykotun Payitahtta Yankıları

Ordu meşveretinden sonra Sadrazamın Üveys Ağa adlı bir iç çukadarı hem mektubu teslim etmiş hem de muhtemelen Maçin'le ilgili bir rapor sunmuştur.¹¹⁶

¹¹³ Metni için bk. Muharrem Saffet Çalışkan, *Vekanüvis Enverî Sadullah Efendi ve Taribinin I. Cildinin Metin ve Tablîli (1182-1188/1768-1774)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi: 2000, s. 144-146.

¹¹⁴ Mazharın metni için bk. *Enverî Taribi*, III, s. 633-36. Bu mazhar tamamen askeri harekâtın detaylarını içeren ve gerçekten herhangi bir şahıs ya da birliği suçlamayan bir rapordur.

¹¹⁵ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 66-66b. Maalesef bu mazharın orijinal suretine rastlayamadığımız gibi Vâsıf da kopyasını vermemektedir. Sadrazam Şerif Hasan Paşa'nın bu karara uyduğuna dair pişmanlığı için bk. v. 68b.

¹¹⁶ BOA, *HAT 210/11317* (21 Za 1205/22 Temmuz 1791). Raporun yazarı sadrazam iç çukadarı olup ilgili belgede bazı meseleleri halletmek üzere İstanbul'a geldiği belirtilmektedir. Üveys Ağa

Zaten Maçın'deki yenilgiden sonra iyice öfkelenen ve bir yandan ordunun son durumunu takip etmeye çalışan sultan yazdığı yazılarda artık hiddet ve kızgınlığını gizleyememektedir.

“Ordu tabhrîrâtını gördüm. Hak Teâlâ bu perişanlığa sebep olanlara ve sû-i tedbîr edenlere layığı versin. İşte düşman berii tarafıda durmamış karşı tarafa geçmiş ama ne fâide bizim gayretsiz adamlarımız yine öylece duruyor. Din îmanı olanları cem ve hallerine bir gün evvel râbîta verüb şu düşman üzerine dahi birkaç kere hücum eylemeli tekrar oraya yazasın. Ah ah zamanımızda bu musibetler olub bu günleri göreceğime keşke pâdişâh olmaya idim. Eğer düşmandan bu sene intikam alınmayub böyle kalursa kıyamete dek bu elem derinumdan çıkmayub bu keder ile evkat-güzâr olacağım. Sadrazama böyle yazasın...”¹¹⁷

Dolayısıyla bu yenilginin acısını çıkarmak isteyen sultanın en büyük amacı bir an evvel Ruslara karşı saldırıya geçilmesidir. Daha önceki bir Rus istilası karşısındaki sözleri padişahın sulh ve askerle ilgili tavrını çok net olarak ortaya koyar: *“Asker taifesi cenk eylemez ve zâbitânı ettirmez. Cümlesi hâin, bunun bir aber çaresine bakmalu. Bunlar dâima sulh tarafına çekerler.”¹¹⁸* Ancak III. Selim de bu genel boykot karşısında mecburen karara uyarak Ruslarla sekiz aylık bir mütareke imzalanmasına onay vermek zorunda kalır (Ağustos 1791). Gerçekten de Ağustos ayında başlayan sulh müzakerelerine izin verdiğini bildiren bir hatt-ı hümayunda padişahın durumu çaresizlikle kabul ettiği fakat daha da önemlisi neticede ordu mazharındaki gerekçeleri makul bulduğu da anlaşılmaktadır. Orijinal kopyasını bulamadığımız bu belgede III. Selim, sadrazama hitaben şunları kaleme alır;

“Maçın vak’ası kaimesinden askerimizin bâli malûm oldu; böyle askerle cenk olmaz ve olmayacağı aslından dahi malûm idi; ne çare ki cenk ve sefer açılmış. Sulh olub bu asakire bir niçam verilir ...Maçın vak’ası kaimesini çend nefer ile meşverete havale ettim; müsalehanın vücudunu beyan ettiler...”¹¹⁹

Ordunun toparlanması için vakte ihtiyaç olduğuna nihayet III. Selim'in de ikna olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁰ Padişahı ve devlet ricalini barışa ikna eden diğer bir sebep ise yapılan ittifaka rağmen Prusya Devleti'nin Ruslara karşı savaşamayacağını

sadrazamdan izin alarak Daye Köyü'nden Maçın'e geçmişti ve muhtemelen Maçın'deki çarpışmaya bizzat tanık olmuştur. Başka bir belgede ise Üveys Ağa'nın Maçın muharebesinden sonra askerini tekrar topladığını ve nizam bulduğunu bildirmek amacıyla gönderildiği belirtilmektedir. Aynı belgeden tam belirtilmeyen bir sebepten Rıdvan Ağa'nın ve peşkir ağasının da gönderildiği belirtilmekte ve geri dönmek üzere olan Üveys Ağa'ya yol harçlığı verilmesi meselesi danışılmaktadır. BOA, HAT 194/9622 (tarihsiz). Ayrıca bkz. BOA, HAT 209/11180 (tarihsiz); BOA, A.MKT.d. 1026, v. 16 (13 Za 1205/14 Temmuz 1791).

¹¹⁷ BOA, HAT 209/11180 (tarihsiz). İtalipler tarafımdan yapılmıştır.

¹¹⁸ T SMA, D. 10749, v. 17b. Benzer ifadeler için ayrıca bk. BOA, HAT 151/6365 (6 Za 1205/7 Temmuz 1791).

¹¹⁹ Hatt-ı hümayunun tamamının transkripsiyonu için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 591-592, dipnot 2.

¹²⁰ T SMA, E. 806-31/356-21 (24 Z 1205/24 Ağustos 1791) Maçın vakası ve musalahayla ilgili eskiye daha mutedil bir dil kullanması da bu hususu teyit etmektedir.

Osmanlılara bildirmesidir. Avusturya ile barış şartlarının görüşüldüğü Zıştovi meclisinde Osmanlı ve Prusya murahhasları Ruslara karşı yapılacak ortak bir harekâtı 1791 yılının ilk aylarından beri tartışmışlardır. Buna rağmen Haziran ayı ile birlikte bu harekâtın yapılamayacağını sinyalleri verilmiştir. Son olarak Zıştovi meclisinde görevli Prusya delegesi İngiltere'nin ihtiyacı olan gemileri sağlayamamasını ve İspanya ile Danimarka'nın savaşa müdahil olacakları tehdidinin ortaya çıkmasını bahane göstererek kesin bir dille Rusya'ya karşı savaşamayacaklarını bildirmiştir. Bu durum gerek Maçin'deki gerek Kafkasya'daki yenilgilerle birleşince Osmanlı ricali barış yapmayı savaştan daha uygun görmüştür.

Yine de hem Ruslar karşısındaki yenilgi hem de ordu ricalinin mazbatası İstanbul'da büyük tartışmalara sebep olur. Bunun bazı detayları 19 S 1206/18 Ekim 1791 tarihli bir meşveret mazbatasında su yüzüne çıkmaktadır. Bab-ı Ali'de arz odasında yapıldığını düşündüğümüz bu meşverete dönemin şeyhülislamı, kaimmakamı, kapdan-ı/kapudan-ı deryası gibi üst düzey ricalin yanı sıra ulemadan sekiz kişi katılmıştır: Eski Rumeli kazaskeri Mustafa Aşir Efendi, halen Rumeli kazaskeri olan Abdullah Efendi, eski Anadolu kazaskeri Veliefendizâde Mehmed Emin Efendi, eski Anadolu kazaskeri Salihzâde Ahmed Esad Efendi, Anadolu payeli eski fetva emini İbrahim Efendi, Anadolu payeli sabık İstanbul kadısı Mehmed Paşazâde İbrahim Efendi, Anadolu payeli eski Mekke kadısı Dağıstanî İbrahim Efendi, halen Anadolu kazaskeri Hayrullah Efendi. Ulemanın yanı sıra, valide sultan kethüdası Yusuf Ağa ve kaimmakam kethüdası Mustafa Rasih Efendi, rikab defterdarı Osman Efendi, reisülküttab Mehmed Raşid Efendi, eski kethüda-ı sadr-ı ali Hasan Efendi, eski kethüda-yı sadr-ı ali Laleli Mustafa Efendi, defter emini vekili Ali Efendi, ruznamçe-i evvel vekili Mustafa İffet Efendi, Çavuşbaşı vekili Mehmed Said Bey, tersane emini Ali Ağa, Mektubi vekili Sadık Efendi, Teşrifati vekili Edib Efendi, kisedar-ı teşrifati Necib Efendi ve belgenin silikliğinden dolayı ismini okuyamadığımız iki bürokrat daha meşverete katılanlar arasındadır. Son grup katılanlar ise İstanbul'daki askeri zabitlerdir ki bunların isimleri verilmeyip sadece görevleri not edilmiştir: Topçubaşı ağa, arabacıbaşı ağa, ocak ihtiyarları, muhızır ağa, başyazıcı, muhızır ağa yazıcısı, ocakların kapı çavuşları ve yine ismini okuyamadığımız ancak sekbanbaşı olması muhtemel bir ocak ricali. Anadolu'nun iki önemli ayamı olan Cabbarzâde Süleyman Bey ve Kara Osmanzâde Hacı Ömer ile Mehmed Ağalar da katılımcı listesindedir.¹²¹

İlgili arşiv vesikasının yanı sıra teşrifati vekili olarak meşverete katılan Edib Efendi'nin yazdıkları sayesinde bu meşveretin detaylarını takip edebiliyoruz. İstanbul'daki meşveret yine Rusya seferiyle alakalıdır. İki devlet arasında devam

¹²¹ Metnin bazı yerleri silik olduğundan toplantı yeri ve katılımcılardan bazılarının isimleri maalesef okunamamaktır. BOA, A.VKN. 1701, v. 2, 6-7. Bu toplantının protokol, katılımcılar ve oturum detayları için ayrıca bk. BOA, *Sadaret Defterleri*, 355, v. 135a. Edib, *Tarih*, s. 241-42'de katılımcılar arasında ismen zikr ettiği yalnızca seferden henüz dönmüş olan Cabbarzâde Süleyman Bey, Kara Osmanzâde ile Rumeli kazaskeri Abdullah Efendi, valide kethüdası Yusuf Ağa ile Reisülküttab Raşid Efendi'dir.

eden görüşmelerde esas maddeler üzerinde henüz bir anlaşmaya varılamamıştır. Dolayısıyla savaşın tekrar başlaması muhtemel olduğundan asker ve donanma mühimmatının tamamlanması ve asker toplanması gibi hususlar tartışılacaktır. Meşveretin başında bu hususları detaylı bir şekilde anlatan bir layiha okunur.¹²² Layihanın ilk maddesinde, Ruslarla mütareke yapılıp musalaha için murahhaslar tayin edilmesine rağmen Turla meselesinin hala çözülemediği ve mütarekenin bir barış antlaşmasıyla neticelenmesinin çok zor olduğu belirtilir. Bu yüzden sefer hazırlıklarına devam edilmesi şarttır. İkinci maddede bir an önce asker sevkiyatına başlanması üzerinde durularak meşverette alınacak kararlar dâhilinde muhtelif bölgelerden asker sevk edilmesi hususları yer alır. Üçüncü madde ise doğrudan yeniçeri ocağıyla alakalıdır. Yeniçerilerin sefer sırasında ayan askerlerine çok itibar ettiğine dair söylentilerin padişahın kulağına kadar gittiği ancak bunun doğru olmadığı, padişahın her zaman yeniçeri askerine itibar ve güveninin tam olduğu vurgulanır. Yine de yeniçerilerin sefere katılımının zayıf olduğu, Maçin’de bile ancak dörtte birinin mevcut olduğu belirtilir. Bir sonraki madde askerlere tayinat sıkıntısı çektirilmeyeceği teminatı hakkındadır. Yeniçerilerle alakalı sorunların benzerlerinin cebeci ve topçu birliklerinde de olduğunun vurgulandığı bir diğer maddeden sonra bu birliklerin yanı sıra donanma gemilerinin de baharda olacak sefere bir an önce hazırlanması hususu hatırlatılmakta ve meşveret müzakereye açılmaktadır.

Dili çok sert olmayan layihada askerın çoğunun daha orduya varmadan kaçtığı, varanların da düşmanın bir iki top atışı karşısında mühimmatı bile düşmana bırakarak hemen firar ettiği belirtilerek Maçin’e bir gönderme yapılmakta ve bu durumun giderilmesi gerektiği gündeme alınmaktadır.¹²³ Layihada askerın sebatsızlığı, itaatsizliği ve Maçin vakası dolayısıyla “*maçar*” sekiz aylık bir mütarekeye karar verildiği ancak nihai anlaşma için Rusların Turla’yı sınır kabul ettirmek için direttikleri gibi hususlar yer alır. Layihanın okunmasından hemen sonra III. Selim’den benzer hususların tekrarlandığı yeni bir hatt-ı hümayun gelir. Bu aşamadan sonra kaimmakam ve şeyhülislam, katılımcılardan padişaha verilecek cevaba dair fikir beyan etmelerini istemiştir. Ayrıca baharda yapılması muhtemel sefer için herkesin canla başla çalışması gerektiğini hatırlatılıp asker tedariki hususunda katılanların fikri sorulur.¹²⁴

Bu soru üzerine ocak ricali padişahın “*köleleriyiz*” ve “*hemen gideriz*” şeklinde cevap verir. Buna cevaben, hafif alaycı bir tonla, kendilerine “*maksud sizin gitmeniz değildir. Sizler ocak hademesiz elbette emr olunur ise gidersiz*” denilerek, esas meselenin kendilerinin gitmelerinden ziyade Anadolu ve Rumeli’den asker yazılarak zamanında orduya ulaştırılması olduğu belirtilir. Hatırlanacağı üzere sefer boyunca en büyük sıkıntılardan birisi asker yetersizliğidir. Konuşmalar sırasında, önceki yıl

¹²² BOA, *A.VKN. 1701*, v. 2; Edib, *Tarih*, s. 240-41. Layihanın tam metni için bk. BOA, *C.HR. 136/6798* (18 S 1206/17 Ekim 1791).

¹²³ BOA, *C.HR. 136/6798* (18 S 1206/17 Ekim 1791).

¹²⁴ BOA, *A.VKN. 1701*, v. 2; Edib, *Tarih*, s. 241.

Anadolu'dan gelmesi öngörülen askerinin ancak yarısının geldiği belirtilir. Bunun üzerine geçen yılki asker sevkinden sorumlu bir turnacıbaşı söz alarak, bu hususta en ciddi sıkıntının kendilerine yeterince “*iktidar*” verilmemesi olduğunu belirtir. Ancak iktidardan kastı maddi güç olsa gerektir. Zira hemen arkasından kendisinden örnek vererek “*benim bir mukataam ve bir akçe ve iradım .. ve malım yok*” diyerek turnacıbaşılık ünvanıyla asker toplamaya gönderildiğinde yanına sadece iki hizmetkar alabildiğinden ve bu durumun da gittiği yerde halka söz geçirememesine sebep olduğundan yakınıdır. Turnacıbaşının maksadı muhtemelen bahsettiği sebeplerden dolayı halkın gözünde ikna güçlerinin az olduğunu vurgulamak olmasına rağmen, kaimmakam paşa bu cevaptan rahatsız olarak “*sen ibtidâ maaş fikrine düşdün ânı bırak işe bakalım*” der.¹²⁵

Edib Efendi de dâhil olmak üzere dönem kaynağı ordudan gönderilen mazharı imzalayanların tam kimliklerini maalesef vermemektedir. Bu hususta bildiğimiz altı vezirin yanı sıra o sırada orduda bulunan mir-i miran ve rical devlet ve kul kethüdası Süleyman Ağa başta olmak üzere tüm ocak ağalarının ve zabitanın imza attığıdır.¹²⁶ Dolayısıyla ordudaki meşveret ve mazharda, sivil askeri ricalin de tamamen kabul ettiği, kesin ve oy birliğiyle savaşa devam etmeme kararı almış olmasına rağmen, İstanbul'da ve akabinde referanslarda suçlamanın daha ziyade askeri ricalle yöneldiğini tespit ediyoruz. Örneğin, Kethüda Said Efendi, 11 Ağustos'taki ordu meşveretini anlatırken, daha ziyade askeri ricalin karşı çıkmış olduğu gibi bir izlenim vermektedir. Ona göre, sadrazamın ordu meşveretindeki açılış konuşmasından sonra derhal söz alan “*sanâdid-i ocak zebân-ı ittifak*” ederek bu emre karşı bir sürü bahane öne sürmüşlerdi. Yazar sadece mazhara toplu imzalar atılmasını anlattığı bölümde, rical-i devletle yeniçeri ricalinin ittifaken imza attığını belirtir.¹²⁷ Aynı tarihçinin İstanbul'daki meşverete katılan görevlileri yazarken ocak ihtiyarları için “*güya erbâb-ı kelâm*” ifadesini kullanması da ayrıca dikkat çekicidir.¹²⁸

Benzer bir havanın Bab-ı Ali'deki meşverette de hâkim olduğunu iddia etmek yanlış olmaz. İlk bakışta toplantıdaki gergin hava ve kaimmakamın zabitanla üst perdeden konuşması münferit bir olay gibi görünmektedir. Ancak toplantı ilerledikçe gerginlik ve ocak ricalini suçlayıcı tavrın gittikçe arttığı meşveretin tutanaklarına da hissedilir şekilde yansır. Nitekim yukardaki turnacıbaşidan sonra söz alan bir orta mütevellisi, ocak ricalinin şimdiye kadar üstlendikleri hiçbir görevde bir ihmali olmadığını ve kendilerine verilen her işi canla başla yaptıklarını belirtir. Şimdiye kadar sefere yeterli sayıda asker sevk ettiklerini ve bu baharda da göndereceklerini bildirir. Hemen ardından bir diğer mütevellî de asker toplamak için bayrak “*keüşâd*” etmenin elzem olduğunu aksi takdirde savaşa katılan askerinin

¹²⁵ BOA, A.VKN. 1701, v. 2-3.

¹²⁶ Edib, *Tarih*, s. 246.

¹²⁷ Kethüda Said, *Tarih*, s. 58.

¹²⁸ Kethüda Said, *Tarih*, s. 58.

daha ziyade başıbozuk olacağını belirtir.¹²⁹ Konuşmaların ilerleyen safhalarında asker firarı ve disiplinsizliği gündeme gelir. Bunun üzerine, orta mütevellileri bunun kendileriyle alakalı olmadığını ve ordudaki komutanların sorumluluğunda olduğunu belirtir. Kendilerinin sadece asker sevkinden mesul olduğunu söylerler. Meşverette bulunan diğer rical, ocak zabitanının bin bir zahmetle toplanan askere ayrılan tayinatı vermediklerini ve dolayısıyla askerlerin sefer şartlarına dayanamayarak kaçtıklarını belirttikten sonra oradaki ocak ağalarının her birinin bu suiistimali engellemek üzere ortalarını bilgilendirmesini tavsiye eder. Ocak ağaları bu sorunun da kendilerinden ziyade seferdeki askeri zabitanla alakalı olduğunu söyler.¹³⁰ Ardından ocak ihtiyarlarından birisi söz alarak bu savaşta yenicerilerin hiçbir bir sıkıntı yaratmadığını ve ocak ricalinin bir kusuru olmadığını söyler. Burada ilginç olan husus mazbatayı nakleden şahsın (muhtemelen Edib Efendi) ocak ihtiyarının sözünü naklederken ihtiyarın muhtemelen Maçın vakası'ndan haberi olmadığı ve askerden meseleyi başka türlü duymuş olması gerektiği ifadesini araya sıkıştırmasıdır.¹³¹ Onun ifadesine dayanırsak, gerçekten de bir ocak ihtiyarının bozgunundan hiç haberi yokmuşçasına *"bu sene-i mübarekede kim iş görülmedi? yoldaşlar tüfengçi düşmanın Kalas metrisine inüb küffâra aman verdirdiler düşman musâlabayı ânın için istedi"* demesi mecliste şaşkınlık yaratmıştı.¹³² Bunun üzerine Abdullah Molla sinirlenerek *"galiba bu adam Maçın vakasını istima etmemiş bilmiyor"*¹³³ dedikten sonra raporu yazan tekrar yorum yaparak, *"Maçın vakasında asker ibtidâsında ne vechile firâr ettiği ve ilk top atışında nasıl kaçtıklarının"* anlatıldığını belirterek *"berif ağâb edildi"* notunu düşer.¹³⁴ Maçın bozgunu ve boykotundan çok kısa bir süre sonra ocak ihtiyarının böyle bir yorum yapması gerçekten çok ilginçtir. Zira ordudaki zabitanın yenilgiyi kabul ettiği halde ocak ihtiyarının bu başarısızlığı duymaması ve tam tersi yorumlar yapması acaba gerçekten ihtiyarlığıyla mı alakalıdır, yoksa İstanbul'daki yeniceri ocağı mensupları meseleyi başka bir şekilde mi öğrenmiştir?

Aslında Maçın'den sonra ordudan kaçan askerinin bu tip yanlış bilgilendirmede en önemli etken olduğu düşünülebilir. Sefer boyunca İstanbul'da

¹²⁹ Mütevellinin verdiği diğer detaylardan bayrak küşadında yeni ve eski bayrak açmanın farklı olduğunu ve eski bayrak açmanın daha az masraflı olduğu anlaşılıyor. Eski ağalar serdengeçti bayrağı açtığı zaman 10 akçe ağanın beş veya altı akçe de bayraktarın esamesine eklenmekteydi. Öte yandan yeni bir ağa bayrak açtığı zaman ağaya 40-50 akçe bayraktara ise 20 akçe terakki veriliyordu. BOA, A.VKN. 1701, v. 3.

¹³⁰ BOA, A.VKN. 1701, v. 4.

¹³¹ *"İçlerinden ihtiyarın biri galiba Maçın vakasından haberdar olmayub ..."*

¹³² BOA, A.VKN. 1701, v. 4 ve Edib, *Tarih*, s. 242.

¹³³ Edib Efendi ocak ihtiyarının bu sözlerine Raşid Efendi, Valide Kethüdası Yusuf Ağa ve Tatarcık Molla'nın cevap verdiğini belirtir. (*Tarih*, s. 242).

¹³⁴ Başka bir dönem yazarı ise, ilginç bir şekilde Çapanoğlu ve Kara Osmanzâdeleri eleştirerek bunların Ruslar mütarekeden vazgeçtiği takdirde hadlerini bildiririz demişken ordu mahzarına "el-aman bu sefere bir suret vermeğe muhtacıız" diye yazılan mazhar okunduktan sonra gerçek yüzleri ortaya çıktı demektedir. Bu yazar dışında bu iki ayarı olaylara dâhil eden yoktur. Uzunçarşılı, *Diş Ruzname*, s. 610.

kaçakların yoğunlaştığı bir gerçektir. Üsküdar'dan Anadolu'ya geçmek üzere Beşiktaş iskelesi civarında yakalananların iadesi her zaman ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Hatta bir keresinde 200 firarı birden yakalanır.¹³⁵ Sadece Anadolu'ya kaçmaya çalışanlar değil, cebeci, topçu ve yeniçeriler de kaçarak İstanbul'da gizlenmektedir. Bunun yanı sıra firarilerin diğer bir uğrak yeri Gelibolu'dur. Münferit kaçakların yanı sıra toplu olarak da buraya gelmektedirler. Bunları engellemeye çalışan zabıt ve karakollukçular ise firarı grupların saldırısına uğramaktadır.¹³⁶ 1790'larda da durum farklı değildir. Firarilere niye döndükleri sorulduğunda suçlarını itiraftan çekinerek düşmana haddini bildirdikleri, mütareke olduğu ve sadrazamın kendilerini mütareke dolayısıyla salverdiği gibi aslı olmayan bahaneler üretmektedirler. Hatta bir kısmı da orduda dellallarla memleketlerine dönmelerine izin verildiğini söylemektedir. Bazı dönem kaynaklarına göre, seferde aslı olmayan kahramanlıklarını anlatmakla kalmayan bu firariler mütareke olmasaydı hiç "*kafir*" kalmayacak şekilde kılıçtan geçirebileceklerini, ancak sadrazamın Kırım'ı geri aldıktan sonra "*aman*" vermesiyle düşmanın kurtulduğunu ballandıra ballandıra anlatmaktadırlar.¹³⁷ Tabi ki bu sözler sadece firarilerin bahanelerini değil, aynı zamanda dönem ahalisinin galibiyet ve Kırım'ı geri almak gibi büyük özlemlerini de yansıtır. Neticede, İstanbul'da firarı askerler sayesinde kulaktan kulağa yayılan söylentilere halkın ve özellikle yeniçeri zabıt ve ihtiyarlarının inandığını düşündürecek bazı ipuçları olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür söylentilere inanan zabıtlar de, eğer serdar-ı ekrem düşmana "*aman*" vermeseymiş "*bizim yeniçeriler Kızıl Elma'ya kadar giderek Moskov namını ruż-ı arzdan mahv ederler imiş*" diye yorum yapmaktaydılar.¹³⁸ Hatta bazı ocak ağaları "*gördümüz mü, söze geldikde ocaklıyu beğenmezler ve i'tibâr etmezlerdi.*" diyerek böbürlenip, ayan askerlerini yeniçerilerden makbul tutanların ve onları koruyanların ders alması gerektiğini gururla söylüyorlardı:¹³⁹

*"Hatta mîrî askeriyile iş görülür zann edüp Anadolu'dan derebeğlerini istisbâb ve ocaklara terâh eder olmuşlar idi. Görsünler yine ocaklı ne hünerler gösterdi. İşte Moskov ceneralı boğazına makreme takıp meterislerin önünden yüzünü yerlere sürerek yoldaşların kılıçları altından geçip serdar-ı ekreme ol vehile buluştu."*¹⁴⁰

Meşveret meclisindeki ocak ihtiyarı gibi bu tip bilgi kirliliğine inanan ve inanmak isteyen ocak ağalarının bu sözleri aslında ocağın eski prestijini korumaya ne kadar muhtaç olduğunu ve ayan askerlerinin şöhretine ne kadar içerlediklerini

¹³⁵ Edib, *Tarih*, s. 48. Bu anlattığı olay 1788 yılındadır.

¹³⁶ Edib, *Tarih*, s. 53-54.

¹³⁷ Edib, *Tarih*, s. 240. Meşveretin Edib Efendi'ye nazaran kısa bir özetini veren Kethüda Said Efendi de aynı örneği vermektedir (Kethüda Said, *Tarih*, s. 59).

¹³⁸ Kethüda Said, *Tarih*, s. 59.

¹³⁹ Edib, *Tarih*, s. 240.

¹⁴⁰ Edib, *Tarih*, s. 240. Benzer bir cümlenin geçtiği *Kethüda Said Tarih*'nde Rus ceneralinin boğazın makreme takanların Odabaşı Hacı Yaman ve Karakollukü Delî Duman adlı iki yeniçeri subayı olduğu belirtilmektedir (*Tarih*, s. 59).

göstermesi açısından da ayrıca dikkate değerdir. Bunun yanı sıra ayan askerlerine verilen öneme dair şikâyetler oldukça yaygın olsa gerektir. Hatta bu durumdan yeniçerilerin rahatsız olmasıyla ilgili duyumları III. Selim'in reddettiğine yukarıda değinmiştik. III. Selim dönemi islahat layihası yazarlarından kazasker Tatarcık Abdullah Molla da 1768 yılından itibaren ocak nizamının bozulduğunu ancak ocak ricalinin bu gerçeği bir türlü kabullenmek istemediklerini vurgular. Tam aksine ocaklıların yersiz yere kötü şöhretle anıldığından ve fakirleştiklerinden şikâyet ediyorlardı. Bunun yanı sıra, “*Devlet-i âliyye'nin Türk ve Türkman'a rağbeti oldu, bizim elimizden ne gelir*” diyerek kendilerinin arka plana itilmelerine sitem ediyorlardı.¹⁴¹

İstanbul'daki meşverete tekrar dönecek olursak, mecliste söz yine asker toplama meselesine gelir ve yeni bir gerginlik başlar. Bir turnacıbaşı kendisinin şimdiye kadar çok asker topladığını ancak mütareke dolayısıyla tam bitiremediğini öne sürünce, artık hiddetini gizleyemeyen reisülküttab efendi sert bir tonla “*bu mütarekeyi devlet hod-be-hod mu etti zannedyorsun*” diye tersler. Ondan sonra da padişah ve sadrazamın savaşa devam etmek istediğini ancak ordudaki zabitlerin “*biz askerimizden emin değiliz, bu askerde sebat yok süliüsü kalmadı*” diyerek ateşkes istediklerini ve ardından mazbatanın nasıl yazıldığını anlatır. Sivil ricalden ziyade başta yeniçeri ağası olmak üzere topçubaşı, cebecibaşı ve top arabacıbaşının sulha meyilli olduğunu da özellikle vurgular. Ardından da mazharı çıkararak içeriğini okutur. Mazharı dinleyen ocak ağalarının şaşkına döndüklerini ve kendi aralarında münakaşaya başladıkları anlaşılıyor. Ocaklıdan birisi yine söz alarak gerçekten de askerinin “birkaç senedir” bozulduğunu “*böyle olmamalı idi oldu*” diyerek itiraf eder.¹⁴² Edib Efendi de bu hususta başka bir detay vererek, bazı oda bekçilerinin ve sertturnailerin elden bir çare gelmediğini söyleyerek suçlamayı savuşturmaya çalıştığını bazılarının ise öz eleştiri yaparak askerinde gerçekten itaat ve disiplin kalmadığını ancak bunun önlenmesi için “*reaya ve çiftçiden*” yeniçeri yazılmaması gerektiğini belirtirler.¹⁴³ Maalesef meşveret meclisinin padişaha gönderilen resmi mazbatasını¹⁴⁴ arşiv vesikaları arasında bulmak mümkün olmadı ve Edib Efendi'ninkiyle aynı olup olmadığı tespit edilemedi. Dolayısıyla Edib Efendi'nin aktarımına dayanmak zorunda kaldık. Her iki metnin karşılaştırılması padişaha giden metindeki söylemde bir farklılık olup olmadığını belirlememizde faydalı olabilirdi. Yine de toparlamak gerekirse, Edib Efendi'nin suçu askeri ricale atmak gibi bir tavrı olduğu gözden kaçmamaktadır. Hatta kendisinin bu tavrının münferit bir olay olmadığına dair bir ipucu da Cevdet Paşa'dan gelmektedir. Paşa, Buze bozgunu sırasında İstanbul'da bulunan ve olayların gidişatından “*bî-haber*” olan

¹⁴¹ Ahmet Öğreten (ed.), *Nizam-ı Cedid'e Dair Islahat Layihaları*, Ankara: TTK, 2014, s. 160.

¹⁴² BOA, A.VKN. 1701, v. 4-5.

¹⁴³ Edib, *Tarih*, s. 247.

¹⁴⁴ BOA, C.HR. 136/6789-5 (21 S 1206/20 Ekim 1791)'daki bir telhisten III. Selim'e toplantı tutanaklarının ve muhtelif ocaklardan alınan takrirlerin alındığı anlaşılmaktadır. Hatta sultan bunları okuduğunu ancak ocaklardan pek ümitli olmadığı vurgulayarak yine de mazbata ve takrirlerin birer suretinin ordu tarafına gönderilmesini emretmektedir.

Edib Efendi'nin nizamsız askerin zararlarını anlatmak üzere işi abarttığını (“*ziyadece mübalağa*”) ve bütün suçu yeniçerilere attığını ifade eder.¹⁴⁵

Sonuç yerine

Bütün bu tartışmalarda en önemli değerlendirmeleri yapan Vâsif, Osmanlı ordusunun sorunlarına daha yapısal bir açıdan bakmasıyla diğer dönem ricalinden ayrılır. Bazılarının iddia ettiği gibi sadrazam ordusu ve Maçın'deki birliklerinin aynı anda saldırısı veya asker sayısından ziyade yöntemlerde hata olduğunu belirtir. Ona göre, Maçın ordusunda asker sayısı açısından bir sıkıntı yoktur ve sadrazam ordusunda kalan az bir askerle Maçın'dekilerin birleşmesi muharebenin gidişatını değiştirmeyecektir.¹⁴⁶ Teferruatlar yerine çok daha temel problemlere parmak basarak, III. Selim'in kısa süre sonraki askeri politikalarının adeta haberciliğini yapmaktadır. Vâsif genellikle barışçıl bir politika tercih eden ve barışın çoğu zaman daha makul bir çözüm olduğunu düşünen bir diplomat ve devlet adamıdır. Örneğin, 1770 Kartal Bozgunu'ndan sonra da sadrazam barış yapmak isteyip İstanbul tarafından reddedildiğinde buna üzülen Vâsif, çok eski zamanlardan beri Avrupalıların barışa daha meyilli olduğunu belirterek savaşa devam etmenin boş yere kan dökülmesi ve masraf olduğunu vurgular.¹⁴⁷ 1791'deki Rus teklifleri ağır olmasına rağmen Osmanlı ordusunun işleri tersine döndürebilecek bir gücü kalmamıştır. Nitekim kendisi de Maçın de barış yanlılarına destek verir ki diğerleri gibi o da bunu uzun vadeli bir barış olarak değil sadece ordunun toparlanmasına imkân verecek geçici bir süreç olarak görmektedir.¹⁴⁸

Savaşta mağlubiyetlerle ilgili teferruatın bir kenara bırakılması gerektiğini belirten Vâsif'a göre ne tür tebdirler alınrsa alınsın Osmanlılar ile Rusya arasındaki savaş “*düzenli ve eğitimli birliklerle*” (*muallim*) “*düzensiz askerler*” (*asker-i gayr-i müretteb*) arasında pek de eşit olmayan bir savaştır. Eşit düzeyde bir savaş değildir, çünkü eğitimli ve düzenli birlikler karşısında düzensiz birliklerin hiçbir şansı olmadığı tecrübe ile sabittir.¹⁴⁹ Muhaberenin bir ilim olduğunu ve kendine has kuralları olduğunu kabul eden Vâsif, bu ilmin her dönem değişime uğradığını ve dolayısıyla sürekli takip edilmesi gerektiğini savunur. Biraz çaba ile öğrenilebilecek olan harp sanatı dikkate alınmadığı takdirde savaşlarda başarı ancak şans eseri olabilir. Savaş sanatı sürekli ilerlediğinden eski zamanların silah, strateji ve kurallarıyla ondokuzuncu yüzyıl başındaki “*tertib-i cedid*”le mücadele tamamen eşitsizdir. Zaten

¹⁴⁵ Cevdet Paşa, *Tarih*, IV, s. 321.

¹⁴⁶ Vâsif, *Tarih*, TY 5978, v. 101b.

¹⁴⁷ Birçok görüşmede yer alan Vâsif'ın diplomatik bakış açısını yansıtmaya açısından bu ifadeler önemlidir. Menchinger, *An Ottoman Historian*, s. 107-109, 112-129. Barışın “*ebven-i şerr*” olduğuna dair özellikle bk. s. 129-147.

¹⁴⁸ Menchinger, *An Ottoman Historian*, s. 140-41, 145-47. Menchinger, 1793'ten itibaren Vâsif'ın görüşünden bir değişim olduğunu ve “*ebven-i şerr*” argümanı yerine savaşın sonuçlarının her zaman belirsiz olduğunu dolayısıyla en mantıklı hareket tarzının savaşı korumak olduğu fikrine kaydığını belirtiyor (s. 150-157).

¹⁴⁹ Vâsif, *Tarih*, TY 5978, v. 26b.

İslam dünyası ve eski Osmanlı padişahları da bu kaideyi bildiklerinden kendilerini sürekli yenilemeyi ve “*el-harb ü hida*” stratejisini benimseyerek düşmana galip gelmelerini sağlayacak taktik ve hilelere başvurmakta ve zamanın gelişmelerine adapte olmakta bir beis görmemiş, bu şekilde düşman karşısında büyük bir sebatla direnebilmiştir. Askerliğin can damarının nizam olduğunu özellikle vurgulayan Vâsıf, nizamlı ve düzenli birliklerin her daim düşmana karşı hazır beklediğini belirtir. Düzenli birlikler mevcut olduğu zaman gereksiz detaylarla uğraşmadan hemen karşılık verilir ve askerler her zaman itaat üzere olur, kendi birliklerini ve buldukları mahalleri korurlar. Bunun yanı sıra, 1787-92 harbi boyunca gördüğümüz piyadeler ve süvariler arasındaki uyumsuzluğun da bu şekilde ortadan kalkacağını ve daha koordineli hareket etmeyi öğreneceklerini belirtir.¹⁵⁰

Dolayısıyla Ahmed Vâsıf örneğinde de açık bir şekilde görüldüğü gibi geleneksel yöntemlerle yapılan savaşlar yerine Osmanlı askeri sisteminin artık Avrupa’daki askeri değişim ve dönüşümden payını alması gerektiğini düşünen bir aydın grubunun ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sivil kökenli olmalarına rağmen bu grup uzun süre savaşlara katıldıkları ve bazı uluslararası müzakere ve görevlerde buldukları için Osmanlı askeri sistemindeki temel problemleri fark edebilecek tecrübe ve öngörüye sahipti. Dolayısıyla bu iki avantajları onlara artık klasik askeri sistemin yetersizliği ve Avrupa tarzı askeri birliklere geçilmesi için yeterli gözlem yapma imkânı sağlamıştı. 1787-1792 savaşı, özellikle Maçın bozgunu, tüm bu gerçekleri tekrar ortaya sermiş ve ordu boykotu ciddi bir kriz yaratmıştı. Dolayısıyla da askeri sistemde değişimin gerekliliğini düşünen bu tip devlet adamlarının ve III. Selim’in eline büyük bir koz vermiş oluyordu. Zaten ordu mazharını yazarlar da ordunun 5-10 yıl kendisini toparlamasını ve tekrar nizam bulmasını onaylamıştı.

Nitekim yıllar sonra batılı düzende kurulan Nizam-ı Cedid’e karşı tepkiler çıktığında yeni sistemi savunmak üzere ve artık Vâsıf’ın kaleminden çıktığı netleşen Koca Sekbanbaşı Risalesi’nde de Maçın’e bariz göndermeler vardır.¹⁵¹ Yeniçerilerin Nizam-ı Cedid ordusuna karşı tavırlarını sert bir şekilde eleştiren ve yeni tip düzenli ordunun gerekliliği konusunda muhataplarını ikna etmeye çalışan yazar, 1768-1774 savaşında Ruslara karşı direnmemenin yanı sıra savaşmak yerine firar ve yağmaya meyilli yeniçeri ordusunun Kırım gibi önemli bir mevkiin kaybedilmesine sebep olduğunu belirtir. Ardından gelen seferde özellikle Kartal Vakası’nda benzer sıkıntılar gözlemlendiğini ekler. Yazarın anlatımına göre, Kartal bozgunun esas sebebi Ruslar karşısında Osmanlı ordusu henüz gerilemediği halde bir casusun metristeki yeniçerilere yaklaşarak düşmanın kendilerini arkadan çevirdiğini söylemesidir. Netice, yeniçerilerin ortalıkta düşman görünmediği halde hemen toplu halde firara başlaması, ordu hazinesini yağma etmesi ve çoğunun ya Tuna’da

¹⁵⁰ Vâsıf, *Tarih*, TY 5978, v. 26b-28. Yazar bunun arkasında neredeyse bir el kitabı şeklinde savaşta takip edilmesi gereken taktikler üzerine önemli detaylar vermektedir (v. 28b-30).

¹⁵¹ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*’nin yazarını Vâsıf olduğuna dair bk. Beydilli, “Sekbanbaşı Risalesi’nin Müellifi”, s. 221-224.

boğulması ya da bölgeye gelen Ruslar tarafından öldürülmesidir.¹⁵² Yani, düşmanın savaş hilelerine vakıf olmamak, korkaklık, itaatsizlik, firar ve yağmaya meyilleri bu bozguna sebep olmuştur. Bunu anlattıktan sonra hemen Maçın'deki mazhara geçen yazar, yeniçerilerin kendi komutanlarının bile böyle nizamsız bir orduyla Ruslara galip olamayacaklarını itiraf ettiğini belirtir. Ancak mazharla ilgili genel bilgilerin dışında detaylarda bazı ciddi farklılıklar olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Elimizdeki muhtelif veriler tüm ordu ricalinin barış talebinde bulunduğunu söylemesine rağmen, yazara göre “*ocaklı zabitamı ve yeniçeri ağası*” sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın huzuruna çıkararak böyle bir talepte bulunmuşlardı:

*“Bizler bu defa 120.000’den mütevaciz ocaklar askeri iken Moskof’un 8000 askeri Tuna’yı beri tarafta geçti ve üzerimize gelip cümlemizi tarımar ve ispat-ı müddeayı salâbet eyledi. Gâvurun böyle nizamlı askerine bizim nizamsız askerimizle mukavemete kudretimiz yok. Hemen musâlaha edeceğimiz varsa edin. Madem ki bizim askerimiz hile-i harbiyyeyi cedideyi bilmeyince böyle kıyamete kadar nusrat olamaz.”*¹⁵³

Yine, yıllar sonra yeniçeri ocağının ilgasını haklı kılmak ve ölümsüzleştirmek isteyen Esad Efendi de Koca Sekbanbaşı'dan aynı alıntıyı birkaç kelime değişikliğiyle ve aynı argümanla vermektedir:

*“Bizler bu defa yüz binden mütevaciz asker iken husamânın sekiz binden ibaret leşker-i nubûset-âveri Tuna’dan beri geçip bi-bikmetillâhi ta’âla cümlemizi râ-be-râh-ı semt-i bezîmet ve müstağrak-ı deryâ-yı hayret eyledi. Mâdâm ki askerimiz hile-i harbiyyeyi cedideyi bilmeye, a’dânın nizâmlı askerine mukâbele edemeyeceği gereği gibi mecziûmumuz olmağla, bizler istirhâmen arz u mahzar yazalım, siz dahi keyfiyeti padişaha ifâde edin.”*¹⁵⁴

Doğrudan Maçın vakası olarak bahsetmese de Vâsıf'ın yazılarına dayanarak bilgi edindiği belirten Esad Efendi, bozgundan sonra tüm zabitan-ı “*bâbirü'n-nifâk*”ın Koca Yusuf Paşa'nın huzuruna gelerek yukardaki isteği bildiren ve cümlesinin mührünü havi bir mazharı sadrazama teslim ettiklerini ifade eder. Hatta bizzat Vâsıf Efendi'den duyduğuna göre mazharı Vâsıf Efendi kaleme almıştır.¹⁵⁵ Dikkat edileceği üzere zaman geçtikçe aradaki detaylar kaybolmuş ve mazhar tamamen yeniçeri ricalinin bir inisiyatifi olarak suçlayıcı ve aşağılayıcı bir tonla anlatılmıştır.

Maalesef bu görüşmenin detaylarına tam vakıf olmadığımız için Maçın'de gerçekten “*hile-i harbiye-i cedide*” gibi ifadeleri kullanıp kullanmadıklarından emin

¹⁵² *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, Abdullah Uçman (ed.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1976, s. 61-62. Nizam-ı Cedid birlikleri arasına böyle bozguncu ve hilekâr casusların giremediğine dair iddiaları için bk. s. 65.

¹⁵³ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 61.

¹⁵⁴ Esad Efendi, *Üss-i Zafer: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*, Mehmet Arslan (ed.), İstanbul: Kitabevi, 2005, s.119.

¹⁵⁵ *Üss-i Zafer*, s. 119-120.

olamayız. Ancak en azından ordunun tekrar toparlanması ve askerinin nizam ve itaate alındıktan sonra savaş yapılmasının daha mantıklı olduğunu ifade ettikleri yukardaki açıklamalarımızdan ortaya çıkmaktadır. Sadrazamın böyle bir talebi padişaha iletemeyeceğini söylemesi üzerine ocak ricali kendilerinin bir mazhar yazarak durumu bildireceklerini söyler ki bu kısım Vâsıf tarafından kaleme alınmıştır.¹⁵⁶ Dolayısıyla, Vâsıf'ın, sulh talebinin sadrazam da dâhil olmak üzere bütün askeri ricalle birlikte sivil ordu ricali tarafından olumlu karşılandığı meşverette sivil bürokratların sadrazamı ikna etme çabasını ve padişaha yazılan mazharın neredeyse tüm ordu ricali tarafından imzalandığını bilmemesine imkân yoktur. Ancak yazarın amacı, yeniçerilerin komutanlarının bile artık askerlerinin itaatsizlik ve nizamsızlığından ümitsizliğe düştüğünü ve onların da artık düşmanın ordusu gibi nizamlı bir ordu oluşturulmadan başarı sağlanamayacağına kani olduğunu ispatlamak çabasıdır. İlk talep ocak ağalarından ve yeniçeri ağasından gelmiştir. Anlattıklarında ciddi anlamda tarihsel bir hatadan ziyade vurgularda kayma olduğunu söyleyebiliriz. Burada temel vurgu klasik askeri sistemin ve özellikle yeniçeri ordusunun bir nevi çöktüğü ve yeni bir ordu sistemine geçilmesi gerektiğidir.

Vasıf'ın Maçın'le ilgili anlatacağı hikâye burada bitmiyor. Hatta bizim açımızdan Maçın yenilgisinin uzun vadeli etkilerini göstermesi açısından çok kıymetli malumatlar içerir. *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde, Maçın'deki meşverete ve mazhara binaen nizamlı ordu kurulması kararından sonra ilk olarak bu teklifin yeniçeri ocağına sunulduğunu belirtir. Ancak daha evvelki ikrarlarına rağmen yeniçeriler talim yapmayı reddedince, başka bir çaresi kalmayan padişah ve ricali Nizam-ı Cedid ordusunu kurmak zorunda kalır. Aksi takdirde artan düşman tehlikesi karşısında yalnızca toprak kaybı değil, payitaht bile tehlike altına girecektir.¹⁵⁷ Maksat, yeni ordu kurulmasının yeniçerilerin yeni usul talim ve savaşa isteksizliği yüzünden olduğu iddiasını pekiştirmektedir. Zaten yeni birlikleri anlatırken de onların gece gündüz talim ettiği, zabitlerine tamamen itaatkâr oldukları ve kesinlikle firar etmediklerine özellikle vurgu yapmaktadır. Vâsıf'ın bütün bunları yeni gelişmeler yüzünden olmuş gibi anlatmasına rağmen daha seferin başlangıcında yeni bir orduya ihtiyaç olduğuna dair fikirlerinden bahsetmiştik.¹⁵⁸

Gerçekten Maçın Vakası'nın detaylarının İstanbul'a ulaşmasından sonra devlet erkânı arasındaki görüşmelerde de komuta düzeyinde bir sıkıntı olmadığı

¹⁵⁶ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 61-2. Mahzarı padişaha telhis eden sadrazam da "bunlardan fimâbüd hayır ve nusret mümkün olamayacağı telhîs" eder ve ardından III. Selim de Ruslarla "çarnâçar" musalahayı imzalar.

¹⁵⁷ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 62.

¹⁵⁸ Hatta buna benzer bir yorumu *Risale*'nin içinde de bulmak mümkündür: "hâsıl-ı kelâm, ehl-i basirete mekşuftur ki, bu nizam-ı kavîyye atik ocaklar askerlerinde olmak bir vechile mümkün olamıyor. Zira nizamları jilasıl başka güne kurulmuş olmakla cedid nizam tabîna idhalde berkes müteneffir oluyor...", *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 71.

fakat askerin sebatsızlığı gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu görüşmelerin hülâsalarında da Osmanlı ordusunun “*değişirme*” ve “*nefir-i am gibi kazalar askeri*” tarzında toplama bir ordu olduğu ve nizamlı bir birlik olmaksızın başarı sağlamanın imkânsızlığı vurgulanmıştır. Bozulan ordunun bizzat sadrazam birliklerinin olmaması veya düşmanın Maçin’de çekilmesinin bir teselli kaynağı olamayacağı, bir an evvel musalaha yapılması ve bir an önce “*müretteb*” asker eğitilmesi elzemdir.¹⁵⁹ Dolayısıyla İstanbul’daki rical arasında da -Vâsıf kadar ileri düşünen olmasa bile- mevcut ordudan bir şey beklenmemesi gerektiği fikri hâkimdir. Tahmin edileceği gibi artık bu tür alternatif fikirlerin olgunlaşmaya başladığını söyleyebiliriz. III. Selim’in de aynı kanaati taşıdığını yukarıda belirtmiştik. Nitekim bir fermanda kendisi de “*memâlikin nizâmı vesâir nizâmlara şur’û ve ikdâm farzıdır*” demektedir.¹⁶⁰

On sekizinci yüzyılın sonunda, askeri ricalin dışlandığı ve bürokrasinin ağırlıkta olduğu, Osmanlı modernleşmesinin hızlandığı bu sürecin başlamasında Maçin bozgunu ve boykotunun rolü azımsanmayacak boyuttadır.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A.MKT.d. 1025; d. 1026.

A.VKN. 1701.

C.AS. 1095 (evasıt-ı Ra 1204/28 Kasım-8 Aralık 1789).

C.HR. 136/6798 (18 S 1206/17 Ekim 1791); 136/6789-5 (21 S 1206/20 Ekim 1791).

Hatt-ı Hümayun 148/6224 (18 Za 1205/19 Temmuz 1791); 151/6353 (14 Za 1205/15 Temmuz 1791); 151/6365 (tarihsiz); 191/9421 (tarihsiz); 194/9622 (tarihsiz); 196/9810 (tarihsiz); 200/10189 (tarihsiz); 209/11121 (tarihsiz); 209/11180 (tarihsiz); 210/11317 (21 Za 1205/22 Temmuz 1791); 1008/42337 (tarihsiz); 210/11317; 1008/42337 (tarihsiz); 1008/42356 (tarihsiz); 1387/55114 (tarihsiz).

Sadaret Defterleri, 355.

Kamil Kepeci d. 7; d. 39/5.

b. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

E. 870-1/385-3 (12 B 1202/18 Nisan 1788); E. 806-31/356-21 (24 Z 1205/24 Ağustos 1791); E. 806-31/356-25 (tarihsiz); E. 280-64/159-12 (1 L 1204/14 Haziran 1790);

E. 806-36/356-36 (tarihsiz).

D. 10749

¹⁵⁹ BOA, *HAT 1008/42337* (tarihsiz).

¹⁶⁰ TSMA, *E. 806-31/356-21* (24 Z 1205/24 Ağustos 1791).

Birincil ve İkincil Kaynaklar

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cendet*, 12 cilt, Dersaadet: Matbaa-ı Osmaniye, 1309/1891.
- Ahmed Vâsıf Efendi, *Tarih-i Vâsıf*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları no. 5978.
- Bayram, Ümmügülsüm Filiz, *Enverî Tarihi, Üçüncü Cilt (Metin ve Değerlendirme)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Beydili, Kemal, “Sekbanbaşı Risalesi’nin Müellifi Hakkında,” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 12, (2005), s. 221-224.
- _____, “Yaş Antlaşması”, *DİA*, 43, İstanbul 2013, s. 343-47.
- _____, “Yeniçeri”, *DİA*, 43, İstanbul 2013, s. 450-62.
- _____, “Yusuf Paşa, Koca”, *DİA*, 44, İstanbul 2013, s. 23-25.
- _____, “Ziştovi Antlaşması”, *DİA*, 44, İstanbul 2013, s. 467-72.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi, Resimli-Haritalı*, V, Ankara: TTK, 2011.
- Cunningham, Allan, “The Oczakov Debate”, *Middle Eastern Studies*, 1/3 (April 1965), s. 209-237.
- Çalışkan, Muharrem Saffet, *Vekâniîs Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tablîli (1182-1188/1768-1774)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi: 2000.
- Çınar, Ali Osman, *Mehmed Emin Edib Efendi’nin Hayatı ve Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1999.
- Esad Efendi, *Üss-i Zafer: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair*, Mehmet Arslan (ed.), İstanbul: Kitabevi, 2005.
- III. Selim’in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, nşr. Sema Arkan, Ankara: TTK, 1993
- İlgürel, Mücteba, “Vâsıf Ahmed Efendi”, *DİA*, 42, İstanbul 2012, s. 535-37
- Koca Sekbanbaşı Risalesi*, Abdullah Uçman (ed.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1976.
- Kuzucu, Serhat, *Kırım Hanlığı ve Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul: Selenge, 2013.
- Menchingier, Ethan Lewis, “A Reformist Philosophy of History: The Case of Ahmed Vâsıf”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLIV, 2014, s. 141-168.
- _____, *An Ottoman Historian in an Age of Reform: Ahmed Vâsıf Efendi (Ca. 1730-1806)*, Basılmamış Doktora Tezi, Michigan: Michigan Üniversitesi, 2014.
- Mükâleme Mazbatası*, IV, İstanbul: Takvimhane-i Âmire, 1273.
- Öge, Mustafa, *Mehmed Sadık Zâimzâde: Vaka-yı Hamidiye (Tenkidli-Transkripsiyon)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, 2001.
- Öğreten, Ahmet (ed.), *Nizam-ı Cedid’e Dair Islahat Layihaları*, Ankara: TTK, 2014.
- Özcan, Ahmet, *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 1999.
- Roider, K.A., “Kaunitz, Joseph II and the Turkish War”, *SEER*, LIX/4, (1976), s. 538-556.
- Sarıkaya, Hüseyin, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakaikü’l-Âbbâr*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Topkapı Sarayı Arşivi 4819, Üçüncü Sultan Selim Döneminde Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi”, *Bellefen*, XXXVII/148, (1973), s. 607-662.

_____, *Osmanlı Tarihi, Karlofça Antlaşmasından XVIII. Sonuna Kadar*, IV/1, Ankara: TTK, 2003.

Üstüner, Ahmet, *Yusuñ Paşa'nın Sefernamesi (Sefername-i Serdar-ı Ekrem Yusuñ Paşa)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2005.

